BYSTRICKÝ PERMON

Banskobystrická revue pre popularizovanie vedy, umenia a cestovného ruchu

Ročník VII. **Číslo 4.** **December 2009**

DOMA

Jozef Havran

V meste medzi vrchmi
kde dúhy pijú z Hrona
bez ujmy na kráse
v tom meste som doma.

Byť doma znamená
mať kútik pre seba
oázu pre dušu
s rebríkom do neba.

A v meste
poznať zopár miest
a na nich
stretať Človeka
ktorý je
roky ten istý
tak zblízka
ako zďaleka.

Na malom námestí
tu holuby a básnici
prísahy skladajú
na lásku k Bystrici.

Bohatý stôl, výbornú rybu,
sviatočná večera nech nemá chybu.
Veľa darčekov, čo srdce pohladia,
rodinu, priateľov, čo nikdy nezradia.
K bohatstvu krôčik a ku šťastiu krok,
veselé Vianoce a šťastný Nový rok
Vám všetkým praje

Redakcia
BYSTRICKÉHO PERMONA

Hostinec U čierneho orla (Zum schwarzen Adler)

Na bývalom Dolnom predmestí (Dolnom námestí) - tzv. Huštáku sa z pôvodnej zástavby dodnes zachovali len dva domy, ktoré stoja za mostom cez potok Bystrica spolu s novšou budovou, postavenou v roku 1959 ako riaditeľstvo „národného podniku" Rudné bane. Vo väčšom zo spomínaných domov už v XVII. storočí fungoval hostinec súčasníkmi nazývaný „Zum schwarzen Adler" (U čierneho orla).

Dnes je aj pre skôr narodených Bystričanov existencia hostinca - krčmy „U čierneho orla" úplne neznámou, keďže už viac ako 100 rokov neexistuje. Z informácií, ktoré sa o hostinci zachovali, si dnes môžeme poskladať len veľmi skromnú mozaiku. Z dostupných údajov vieme, že hostinec bol už v XVII. storočí vyhľadávaný a hojne navštevovaný, keďže poskytoval i ubytovanie. Na dome bol umiestnený vývesný štít - znak s veľkým čiernym orlom.

Pokračovanie na str. 2.

OBNOVENÁ MUZEÁLNA EXPOZÍCIA U MATEJOVOM DOME

pohľad do histórie múzea a domu

Pred niekoľkými dňami bola v tzv. Matejovom dome slávnostne otvorená obnovená expozícia Stredoslovenského múzea - pokračovateľa niekdajšieho Mestského múzea, ktoré založili v roku 1889. Mestské múzeum sídlilo v týchto priestoroch takmer 50 rokov - od 17. októbra 1909 do augusta 1958.

Dom, dnes nazývaný Matejov, stojí v banskobystrickom hradnom areáli už 530 rokov. Postavili ho v r. 1479 počas panovania kráľa Mateja Korvína. V 70. rokoch XV. stor. na severnej strane hradného komplexu dalo vtedajšie vedenie mesta vybudovať mohutné kamenné hradby, ktoré nahradili dovtedajšie opevnenie tvorené palisádami. Súčasťou nových hradieb boli aj tri bašty: Farská, Banícka a Pisárska (Gallova). Z bášt je najmohutnejšia Banícka, v dobe vzniku nazývaná Haviarska veža (Hauer Thurm). Banícku baštu stavali súbežne s domom, s ktorým tvorí jednoliaty, nedeliteľný celok. Jej staviteľmi boli pravdepodobne špaňodolinskí baníci - haviari. Samotné teleso bašty tvorí dutý kamenný valec, ku ktorému je z južnej strany vstavaná štvorposchodová budova tzv. Matejovho domu. Priestory domu slúžili ako zázemie pre strážcov a obrancov bašty a zároveň ich využívali na skladovanie rôzneho náradia, najmä zbraní, ale aj obilia a rôznych cenností obyvateľov mesta, ktoré si tu v neistých časoch nechávali uschovať. Medzi druhým a tretím podlažím domu - v úrovni končiacich sa hradieb, boli z vonkajšej strany vstavané dvere, cez ktoré posádka bašty v prípade potreby vychádzala na kryté obranné postavenia na hradbách. Od XVIII. stor. bol tento východ zamurovaný. Obnovili ho len v tomto roku, pri rekonštrukčných prácach.

Pomenovanie domu - Matejov, ktoré sa používa len od XIX. storočia, má veľmi jednoduché a prozaické vysvetlenie. Keďže sa kráľ Matej Korvín pomerne často a rád zdržiaval v Banskej Bystrici a pri svojich pobytoch tu pobudol aj dva - tri týždne, za 32 rokov svojho panovania nadviazal s bystrickými mešťanmi blízke, takmer priateľské vzťahy. Naše mesto mu takpovediac „prirástlo k srdcu". Bolo preto logické, že po dostavaní domu, dali vďační mešťania na kráľovu počesť umiestniť na čelnú stranu domu okrem mestského erbu aj dva kráľovské erby: Mateja Korvína a jeho vtedajšej manželky Beatrice Aragónskej. Podľa kráľovho erbu sa neskôr vžilo pomenovanie domu - Matejov. Na priečelí domu bol od r. 1479 údajne umiestnený aj erb „Baníckeho bratstva", o čom svedčia aj dobové záznamy z r. 1574, v ktorých sa baníci sťažujú, že si mešťania nad ich erb svojvoľne umiestnili mestský erb. Z r. 1560 sa zachovali archívne údaje, podľa ktorých boli nad kráľovskými erbmi umiestnené i slnečné hodiny.

Pokračovanie na str. 3.

JÁN ERNST - OSOBNOSŤ BLÍZKA KRÁĽOVSKÉMU DVORU

Zápas o znovuprosperujúci Jungovský mediarsky podnik sa rozpútal ešte skôr, ako jeho umierajúci majiteľ naposledy vydýchol. Prispeli k tomu úmrtia jeho synov: Mikuláša a Egida von Berga.

Na jednej strane tu boli priami dediči Andrej - syn Mikuláša Junga, Peter a Žofia - deti Egida von Berga, ktorí boli v tom čase maloletí. Ďalej tu bola Agnesa - vdova po Egidovi, ktorá sa stihla vydať za Stanislava Vilhemoviča, Kremnického podnikateľa, ktorý poskytol Štefanovi Jungovi v čase núdze pôžičku. Banskobystrickú stranu zastupoval aj magistrát mesta. Potom tu bol zástupca bratislavského kapitálu Albrecht Gailsam[1], vykonávateľ poslednej vôle Mikuláša Junga, ktorého zať Peter Neidinger bol švagrom Mikuláša Junga. Tretím do partie sa stal víťaz tohto súboja viedenský obchodník Ján Ernst. 13.3. 1466 predal Štefan Jung Ernstovi svoje imanie za 6 200 zl. (ďalším spolumajitelom bol Ján Thúz z Laku, ktorý svoj podiel predal Jánovi Ernstovi roku 1470 za 2000 zl.).

Pravdepodobne z Norimberku prichádza Ján Ernst, muž hebrejského pôvodu, aby sa úspešne v polovici 15. stor. zapojil do diaľkového obchodu na trase Viedeň – Bratislava – Budín. Čoskoro sa stáva z viedenského obchodníka budínsky mešťan a o niekoľko rokov sa objavuje na dvore kráľa Mateja Korvína (1458–90) ako dodávateľ luxusného tovaru. Pre zavádzajúcu daňovú reformu, schválenú uhorským snemom r. 1467, potreboval panovník generálneho administrátora a voľba padla na Jána Ernsta. Tak sa z mešťana stáva dvoran a nielen to. Vojenské ťaženie Mateja do Sedmohradska a na Moravu si vyžiadalo nemálo financií. Hotovosť panovníkovi chýbala, a preto bol poruke Ernst. Nebolo to však zadarmo. Kráľ sa revanšoval majetkami v Sedmohradsku, oslobodením od urbury banskobystrických baní, oslobodením Ernsta od platenia akýchkoľvek poplatkov a poskytol mu slobodu v obchodovaní s vyťaženými rudami z banskobystrických baní. Pôžičky na strane kráľa pokračovali. Kráľ preto dáva svoje potvrdenie na Ernstovo vlastníctvo v B. Bystrici a ďalšie výsady presahujúce zaužívané a uzákonené zvyklosti. Nesolventný Matej prehlboval vlastnú finančnú závislosť, čo ho viedlo k zálohovaniu kráľovského majetku. Do Ernstových rúk prechádzajú hradné panstvá v Slovenskej Ľupči, Blatnici, Sklabiňi vrátane titulu dedičného turčianskeho župana a turčianskeho hradu. Vyvrcholením Ernstových zásluh bolo menovanie kráľovským pokladníkom. Neskôr (r. 1466) sa stáva Kremnickým komorským grófom a r. 1470 Zvolenským županom. Nebolo v ľudských silách zastávať všetky posty, preto sa popri Ernstovi objavuje ďalší budínsky mešťan Vít Mühlstein. Najprv ako podžupan a za chvíľu sa s ním stretávame vo funkcii Kremnického komorského grófa a aj Zvolenského župana.

V r. 1473 dochádza zo strany Mateja Korvína k zásadnému kroku vo vzťahu k Ernstovi, o ktorom literatúra ani archívy nedávajú jednoznačnú odpoveď. Banskobystrický majetok, pozostávajúci z domu na námestí – tzv .Unterhausu [2], štyroch dedín: Podlavice, Riečka, Uľanka, Majer, dvoch polovíc dedín: Jakub a Kynceľová, mestkých verejných kúpeľov (boli súčasťou Unterhausu), podobne ako majer pred Hornou bránou, patronátneho práva v špitáli Sv. Alžbety, baní Newstollen a Erbstollen, hút, lesov a príslušenstva; daroval kráľ Barbore Edelpöckovej, matke Jána Korvína. Ernstove hradné panstvá pripadli kráľovej novej manželke po Ernstovej smrti r. 1476. Náhradu za banskobystrický majetok v prospech Ernstovej rodiny tvorili majetky v Slavónii (tzv. Čakovský majetok: štyri mestečká a 95 dedín) a titul Slavónskeho bána. Ernstov starší syn bol menovaný Päťkostolským biskupom (historický slovenský názov Päťkostolie, maďarský Pécs, nemecký Fünfkirchen, chorvátsky Pečuh). Práve Žigmund sa dostáva do sporu s kráľom tvrdiac, že otcov majetok bol vyvlastnený. Matej údajne tieto kroky urobil kvôli nevyrovnaným účtom, ktoré v jeho mene urobil Ján Ernst a ktoré padli na ťarchu rodiny po otcovej smrti. Matej vyriešil konflikt tak, že obidvoch synov Žigmunda a Jána oslobodil od finančných záväzkov otca a potvrdil im vlastníctvo majetkov v Slavónii. Aj E. Jurkovič sa prikláňa k názoru, že medzi kráľom Matejom a J. Ernstom došlo k výmene majetkov.

Nová situácia nastala po smrti kráľa Mateja a najmä potom, čo začali rokovania medzi Jánom Thurzom a Jánom Korvínom o prenájme banskobystrického majetku. Žigmund Ernst už na začiatku roku 1493 súdnou cestou žiada o navrátenie, čo sa skutočne aj 1.12. 1494 stalo a už 26.12. 1494 prenajíma Žigmund Thurzovcom banskobystrické bane. K tejto dohode sa pripojil 15.2. 1495 mladší Žigmundov brat Ján zvaný „Hampo“ a 21.3. 1495 túto dohodu potvrdil kráľ Vladislav II. Pre objasnenie treba uviesť, že Žigmund v rokoch 1494–1496 zastával na dvore Vladislava II. funkciu kráľovského pokladníka. Od tejto skutočnosti sa odvíja aj požiadavka obidvoch bratov na konfirmáciu (kráľovské potvrdenie) tých majetkov, ktoré Matej Korvín udelil ich otcovi v r.u 1470, čo Vladislav II. zrealizoval 14.6. 1495. Po Žigmundovej smrti prešiel celý majetok na Jána, ktorý Thurzovsko-fuggerovskej mediarskej spoločnosti predĺžil nájom banskobystrického majetku r. 1515 na päť rokov a v r. 1522 obidve strany predĺžili nájom do r. 1540. Posledný záznam o Jánovi Ernstovi pochádza z roku jeho smrti (1540), keď nezanechal žiadnych dedičov.

Jozef Ďuriančík

[1]A. Gailsam reprezentoval bratislavskú, pritom najväčšiu uhorskú obchodnú spoločnosť, zaoberajúcu sa o.i. vývozom kovov, takže prepojenie na Jungovcov bolo z jeho strany cielené

[2] Unterhaus bolo pomenovanie pre tzv. Dolný dom na námestí, ktorý stál na mieste dnešného Generálneho riaditeľstva štátnych lesov

Hostinec U čierneho orla (Zum schwarzen Adler)

Dokončenie zo str. 1.

Služby hostinca využívali najmä „cezpoľní“ návštevníci jarmokov. Svojou polohou na južnom okraji mesta, vyhovoval najmä účastníkom Radvanských jarmokov ale aj tým, ktorí sa od roku 1677 zúčastňovali na výročných jarmokoch konaných na banskobystrickom Hlavnom námestí. Z niekoľko storočnej histórie poznáme len piatich majiteľov tohto domu: Jána Hranakyho, Jána Urméniho, Martina Járošiho, Jána Paudlera a rodinu Nadejovcov (Nadeja).

Súčasný pohľad na posledné dva domy, ktoré ostali z pôvodného Huštáku (Dolného námestia). V popredí dom, v ktorom bol už v XVII. storočí hostinec „U čierneho orla“.

Keď v januári r. 1776 panovníčka Mária Terézia zriadila banskobystrickú diecézu, jej prvý biskup - František Berchtold mal pred sebou náročnú úlohu, vybudovať takpovediac „na zelenej lúke“ pre novú diecézu materiálne zázemie. Po dobudovaní biskupskej rezidencie na Hlavnom námestí - v r. 1787, diecéze chýbali ešte ďalšie prevádzkové budovy. A tak v r. 1790, ako to vo svojej monografii uvádza i Emil Jurkovich, biskup Berchtold kúpil na Dolnom predmestí dom od Jána Hranakyho, v ktorom dovtedy fungovala krčma i hostinec „U čierneho orla“.

Po kúpe domu biskup Berchtold v ňom ubytoval svojich zamestnancov - úradníkov, ktorí prišli do Banskej Bystrice z jeho dovtedajšieho pôsobiska. Za domom zriadil i hospodárstvo - majer. Z nasledujúceho roku (1791) sa v archívnych dokumentoch zachovala biskupova žiadosť (prosba) adresovaná mestskej rade, v ktorej prosí o povolenie výčapu piva a vína pre tento dom. Mestská rada však k prosbe biskupa Berchtolda zaujala nekompromisný - odmietavý postoj, odvolávajúc sa na dávne mestské privilégiá. Po piatich rokoch tento dom cirkev predala komorskému úradníkovi - vychovávateľovi na Liptovskohrádockom a Likavskom panstve Jánovi Urménimu, ktorý dom potom užíval takmer 20 rokov. Začiatkom roka 1804 dom od J. Urméniho za 4 000 zlatých kúpil Martin Jároši.

Hostinec „U čierneho orla“ existoval až do druhej polovice XIX. storočia. V rokoch 1856 a 1864 je v mestských registroch ako jeho majiteľ uvedený Ján (Johann) Paudler, ktorý na námestí vlastnil aj „ringový“ dom č. 31 (dnes č. 22 - „medzi stĺpmi“). V 2. polovici 60. rokov v dome „U čierneho orla“ žila v podnájme aj rodina Kohnovcov: Ružena (Rosa) s deťmi Jánom (Johann) Júliou a Linou. Od posledného desaťročia XIX. storočia dom vlastnili Nadejovci, možno Andrej (Andreas) Nadeja, ktorý bol aj majiteľom domu č. 73 (dnes Dolná ul. č. 42). Nadejovci v tomto období vlastnili aj rozľahlé pozemky na poloostrove tvorenom riekou Hron a Svätojánskym potokom pri malej železničnej stanici, kde si v r. 1905 „Banskobystrická kúpeľná spoločnosť“ postavila areál parných - vaňových kúpeľov.

Aj v období I. čs. republiky v priestoroch prízemia domu naďalej fungoval hostinec, ktorý až do začiatku 50. rokov prevádzkoval pán Vince. Po ňom podnik prevzal štát - Reštaurácie Banská Bystrica a názov zmenili na hostinec „Hušták“, ktorý v ére socializmu patril do nižšej cenovej skupiny, čomu zodpovedala aj klientela, ktorá ho navštevovala. Hostinec - krčma „Hušták“ existovala až do začiatku 90. rokov. Po jej zrušení sa v týchto priestoroch vystriedalo viacero firiem a obchodov (Hydrotour, Second hand, predaj gastrotechniky,...) a v r. 2006 dom rozšírili - zväčšili dostavaním druhého2. poschodia.

Ján Baláž

OBNOVENÁ MUZEÁLNA EXPOZÍCIA V MATEJOVOM DOME

pohľad do histórie múzea a domu

Dokončenie zo str. 1.

Z viac ako 500 ročnej histórie domu sa v archíve mesta zachovali len veľmi strohé, útržkovité informácie. Počas prvých troch storočí jeho existencie sa v žiadnom dokumente pomenovanie Matejov dom nevyskytuje. Spomína sa len ako dom pri Baníckej (Haviarskej) bašte alebo pri Slovenskom kostole. Zo zachovaných záznamov môžeme spomenúť napríklad, že v r. 1540 boli v dome uskladnené mestské zásoby obilia spolu s dvoma mlynskými kameňmi, ktoré v prípade napadnutia alebo obliehania mesta slúžili ako potravinová rezerva pre prípad, že by špitálsky vodný mlyn, nachádzajúci sa na periférii mesta nebol k dispozícii. V tomto období bol v dome i sklad streliva, pušného prachu a rôznych zbraní. Podľa inventára z r. 1536 sa tu nachádzala jedna polhákovnica, dve dvojhákovnice, 13 starých hákovníc, jedna väčšia a jedna menšia sokolnica (delo). Na najvyššom poschodí boli umiestnené 4 kanóny. Dom spolu s baštou slúžil na tieto účely až do začiatku 60. rokov XVIII. storočia.

Požiar, ktorý 3. augusta 1761 zničil takmer celé mesto „neušetril" ani Banícku baštu s domom. Následne - pri obnove mesta museli prioritne riešiť opravu pre chod mesta dôležitejších budov, a tak bašta a dom chátrali. Svojmu dovtedajšiemu účelu už nikdy neslúžili. Bystrickí mešťania síce viackrát vo svojich žiadostiach predkladaných mestskej rade navrhovali, aby sa objekt opravil a využíval, napríklad ako školská budova. Aj v r. 1798, keď katolícke gymnázium muselo opustiť svoje dovtedajšie priestory v Hronskej (Kapitulskej) ulici - za katedrálnym kostolom, senátori mesta ponúkli pre školu dom pri Baníckej bašte. Samozrejme, že tieto priestory boli pre potreby gymnázia nevyhovujúce. Svedčí o tom i postoj a písomná odpoveď vtedajšieho riaditeľa gymnázia, pána Baloga z 27. decembra 1798: *„...kráľovským mestom ponúknutá stará budova pri Slovenskom kostole skôr nech je posudzovaná ako opustená veža, než dom, a jeho časť sa nachádza za hradbami, takže je do nej prístup len cez cintorín. Ako taká bude vhodným útočišťom nie pre školu, ale pre sovy...".* Aj z r. 1847 sa zachovali dokumenty, ktoré hovoria o tom, že mesto tu chcelo opäť umiestniť školu, tentoraz ľudovú.

Vľavo: pred rokom 1899. Pohľad na chátrajúcu Banícku baštu s Matejovým domom.
Vpravo: Okolo roku 1925. Zrenovovaný objekt Baníckej bašty a domu.

V druhej polovici XIX. stor. v Banskej Bystrici začali vážne uvažovať o zriadení mestského múzea. Viacero miestnych obyvateľov - nadšených zberateľov a milovníkov histórie sa prihováralo za to, aby boli zo strany mesta uchované a aj vystavené cenné historické predmety a písomnosti, ktoré dokumentujú bohatú minulosť mesta. Toto úsilie vyvrcholilo v 80. rokoch. Hlavným propagátorom a iniciátorom založenia mestského múzea bol Dr. Štefan Hollesch - vtedajší hlavný notár, archivár mesta, profesor na Obchodnej akadémii a spoluzakladateľ Obchodnej a priemyselnej komory v B. Bystrici. Snahy o založenie múzea sa naplnili 8. februára 1889. Hospodársky výbor mesta poveril Dr. Hollescha, ako hlavného archivára, vypracovaním podrobného návrhu zriadenia múzea. Mestská rada na svojom zasadnutí 12. júla 1889 jeho návrh odsúhlasila a odporučila, aby mestské múzeum začalo svoju činnosť.

Ešte v tom istom roku vystavili v dvoch miestnostiach novej radnice na námestí, historické predmety a dokumenty z mestského archívu. Po ich sprístupnení začali nadšení obyvatelia mesta prinášať rôzne zaujímavé predmety zo svojich súkromných zbierok, ktoré následne darovali múzeu. Začiatkom 90. rokov sa Štefan Hollesch obrátil na mestskú radu, aby zvážila reštaurovanie tzv. Matejovho domu, kde by sa mohla umiestniť dôstojná muzeálna expozícia.

V r. 1893 sa záujemci o muzeálnu činnosť združili do „Banskobystrickej historickej a archeologickej spoločnosti", ktorá oficiálne vznikla až 21. apríla 1897. Pre ďalšiu činnosť spoločnosti bol dôležitý aj fakt, že sa jej predsedom stal vtedajší mešťanosta Július Csesnak. Ešte v r. 1893 muzeálnu expozíciu premiestnili z novej radnice do štyroch miestností dnes už neexistujúceho domu bývalého strážcu veže barbakanu, ktorý stál na severnej strane veže (pozn. dnes môžeme z domu vidieť len jeho zreštaurované základy). Členovia „Banskobystrickej historickej a archeologickej spoločnosti" následne vyvíjali veľkú iniciatívu, aby sa pre mestské múzeum zrenovoval tzv. Matejov dom, keďže spomínané štyri miestnosti za vežou barbakanu už neumožňovali ďalšie dopĺňanie a rozširovanie expozície.

Napokon po 10 rokoch mesto pristúpilo k reštaurovaniu domu a po dvoch rokoch prác - 17. októbra 1909 mohli slávnostne otvoriť jeho priestory pre verejnosť. Prvú muzeálnu expozíciu nainštaloval Kornel Divald - zmocnenec hlavného inšpektorátu pre múzeá a knižnice. K. Divald bol v tom čase poverený spracovaním súpisu kultúrno-historických pamiatok Zvolenskej župy. Už na sklonku r. 1909 Kornel Divald napísal aj prvého muzeálneho sprievodcu. Za prvých kustódov (správcov) múzea boli vymenovaní: Dr. Štefan Hollesch, Dr. Samuel Bothár a Jozef Schweng. Svoju prácu vykonávali nezištne - bez nároku na honorár. Po smrti pánov Bothára a Schwenga mestské múzeum spravoval Štefan Hollesch spolu s Emilom Jurkovichom a Karolom Kiszelym. Po r. 1918 sa jediným správcom mestského múzea stal Karol Kiszely, ktorý bol zároveň aj mestským knihovníkom. Karol Kiszely túto funkciu vykonával až do svojej smrti - do apríla 1947.

Prvá expozícia, ktorú nainštalovali v mestskom múzeu v r. 1909, trvala až do r. 1953. Dva roky predtým (1. januára 1951) múzeum od mesta prevzal pod svoju správu novozriadený Krajský národný výbor (KNV) a aj názov inštitúcie sa zmenil: z mestského sa stalo krajské múzeum. Po zreštaurovaní tzv. Thurzovho domu na námestí sa múzeum 28. augusta 1958 presťahovalo do vhodnejších a väčších priestorov. Takzvaný Matejov dom sa stal jeho depozitom. 15. júna 1960 od KNV múzeum prevzal MsNV a obnovil sa jeho pôvodný názov - mestské. Tento stav trval len necelých päť rokov (do 1. januára 1964), kedy múzeum premenovali na vlastivedné. V tomto období múzeum tentoraz spadalo pod Okresný národný výbor. Od r. 1973 sa pozícia múzea znovu zmenila. Opäť ho preradili do pôsobnosti KNV a názov zmenili na Stredoslovenské múzeum, ktorý nesie dodnes.

V minulom roku sa začala rozsiahla obnova priestorov tzv. Matejovho domu - pôvodného sídla niekdajšieho mestského múzea, na ktorej sa finančne podieľal Banskobystrický samosprávny kraj. Na jeseň t.r. renovačné práce ukončili a 15. októbra 2009 za účasti predstaviteľov mesta, Stredoslovenského múzea a predsedu samosprávneho kraja slávnostne otvorili novonainštalovanú expozíciu múzea.

Ján Baláž

KOSTOL V HRONSEKU - SÚČASŤ SVETOVÉHO KULTÚRNEHO DEDIČSTVA

Kostol v Hronseku bol postavený v čase protireformácie. V tomto období boli evanjelikom odňaté chrámy. Situácia sa začala mierne meniť v prospech evanjelikov v roku 1681. V tomto roku sa zišiel snem v Šoproni, kde protihabsburgská koalícia pod vedením grófa Thökölyho si vyžiadala ústupky v náboženských otázkach u cisára Leopolda I.. Výsledkom týchto ústupkov bol 25. a 26. zákonný článok - Šopronské artikuly.

Oba články obsahovali podmienky, za ktorých sa mohli postaviť protestantské kostoly na území Horného Uhorska. Odtiaľ názov - artikulárne. Podmienok bolo 5:

- *museli byť potavené celé z dreva*
- *bez použitia železného klinca v hlavnej nosnej konštrukcii*
- *bez veže*
- *bez hlavného vchodu od dediny*
- *museli byť postavené za jeden rok*

Podľa týchto podmienok bol postavený aj kostol v Hronseku. Miesto na výstavbu kostolov vyberali habsburskí úradníci. Boli to miesta, ktoré boli najmenej vhodné na stavbu kostola. V jednej stolici mohli byť postavené len dva kostoly.

Miesto, na ktorom stojí kostol v Hronseku, je bývalé hronovisko. Všade na okolí boli bažiny a blízko je aj koryto Hrona.

Začiatok výstavby sa datuje k 23.10. 1725 a už 31.10. 1726 bol kostol ukončený a posvätený. Od tohto dňa slúži nepretržite svojmu účelu.

Meno autora projektu nepoznáme. Kostol je postavený v tvare gréckeho kríža, ktorý má približne rovnaké ramená. Dominantou interiéru je barokový oltár so šiestimi vymeniteľnými oltárnymi obrazmi, ktoré sa striedajú podľa jednotlivých cirkevných období. Obrazy sú dielom Samuela Mialoviča z roku 1771.

Najstaršími obrazomi kostola je oltárny triptych narodenia Pána zo 16. storočia.

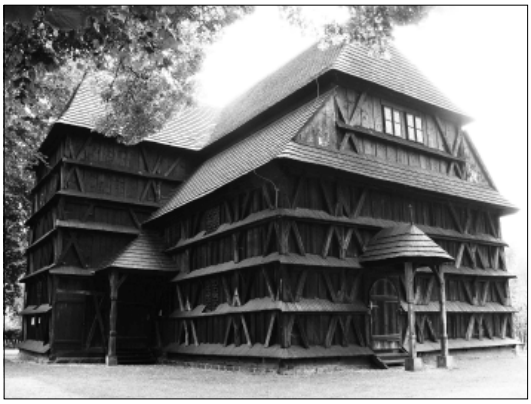

Kostol v Hronseku - pohľad zvonku a do interiéru.

Nad oltárom je umiestnený organ z roku 1763 - barokový pozitív. Bol vyhotovený v dielni Martina Podkonického v Banskej Bystrici. Patrí medzi vzácne barokové organy, ktoré sú zachované na Slovensku.

Pri stavbe kostola boli využité prvky nemeckej hrázdenej konštrukcie v exteriéri kostola, v interiéri pri zdobení stĺporadia na chóroch sa využili prvky iónskej ornamentiky a prvky domácej ľudovej tvorby v tvare lipových listov - zdobenie pod reliéfom chórov. Na stavbu kostola bolo použité tvrdé drevo dubové, kombinované s červeným smrekom.

Jedinečné a skutočne unikátne je využitie priestoru interiéru kostola. Pôvodná kapacita kostola bola vytvorená pre 1100 miest na sedenie. Tento počet je dosiahnutý amfiteatrovým usporiadaním lavíc na chóroch. Takéto využitie priestoru je na svoju dobu revolučným prvkom.

Do kostola vedie 5 vchodov, po obvode kostola je 30 okien s vitrážou, ktoré sú rovnomerne rozmiestnené. Strecha kostola je šindľová, na troch stranách sú umiestnené dubové kríže, len nad jedným vstupom je kohút, ako symbol kresťanskej bdelosti.

V blízkosti kostola je postavená zvonica z prvej tretiny 18. storočia. Na nádvorí sú vysadené štyri lipy, ktoré sú rovnako staré ako sám kostol.

K Hronseku sa viaže pôsobenie viacerých významných kňazov a národných dejateľov, akými boli Ján Simonides, Jozef Melcer, August Horislav Krčméry.

V kostole sa sobášil 15.9. 1847 Andrej Sládkovič s Antóniou Júliou Sekovičovou, dcérou bývalého správcu vodného hradu, ktorý sa nachádza v Hronseku.

Dňa 7. júla 2008 bol kostol aj so zvonicou zapísaný do Zoznamu svetového kultúrneho a prírodného dedičstva UNESCO.

Anna Jakušová

VYŠLA KNIHA O RADVANI

V tomto roku v máji bola uvedená na trh kniha o Radvani, zemepanskom remeselníckom mestečku v tesnej blízkosti Banskej Bystrice, ktoré dnes, žiaľ, neexistuje.

Je na škodu, že toto mestečko (neskôr obec) známe svojimi remeselníkmi a ich výrobkami, sídlo zemepanskej rodiny Radvanskovcov, padlo za obeť rozvíjajúcej sa Banskej Bystrici. Zostali z neho len torzá, pripomínajúce pôvodným obyvateľom, ich potomkom i starým obyvateľom Banskej Bystrice jeho zašlú slávu.

Široko koncipovaná monografia vykresľuje obraz Radvane od prírodných podmienok, cez historický vývoj mestečka, jeho spravovanie, vývoj cirkví, školstva, remesiel, turistické možnosti až po radvanské významné osobnosti a rodiny. Vzácne sú i spomienky niektorých rodených Radvančanov, alebo tých, ktorí v Radvani pôsobili.

Mladším obyvateľom Banskej Bystrice, ktorí existenciu Radvane už nezažili, ale poznajú „Radvanský jarmok", ktorého viac ako 300 ročnú tradíciu prevzala Banská Bystrica, priblíži kapitola o Radvanskom jarmoku, ako to voľakedy v Radvani na jarmoku vyzeralo. Je to jediný z troch výročných jarmokov v Radvani, na ktoré získal povolenie Juraj Radvanský IV. v roku 1655, ktorý sa ešte koná každoročne začiatkom septembra, s výnimkou napríklad roku 1873, kedy pre epidémiu cholery bol jarmok odložený na koniec októbra.

Ako sa zostavovateľom Vladimírovi Sklenkovi a Marcelovi Pecníkovi s početným kolektívom spoluautorov v pomerne krátkom čase dielo vydarilo, nech posúdia čitatelia.

Eva Furdiková

RODINA HAVELKOVCOV

Banskobystrickí obchodníci

K stáliciam v obchodnom svete Banskej Bystrice patrí už viac ako 100 rokov papiernictvo u „Havelkov". Firmu založil Jozef Havelka narodený v r. 1881 v Székesfehérvári neďaleko Balatónu v terajšom Maďarsku, syn Jozefa Havelku a Márie Kallingerovej. Obyvateľom Banskej Bystrice sa stal v roku 1905. Prečo si vybral za miesto pôsobenia práve Banskú Bystricu sa už asi nedozvieme.

Spočiatku krátku dobu pracoval ako pomocník v kníhkupectve majiteľa Ivanského, no už rok po príchode sa osamostatnil a založil si vlastný obchod so školskými a kancelárskymi potrebami, ktorý bol v bývalej väznici mesta, v dome vedľa hodinovej veže na námestí. Tu sídlil obchod aj počas rekonštrukcie domu v r. 1911, kedy sa prestavovala pôvodne drevená strecha so zvláštnym sklonom (viď knihu Jána Baláža Domy starej Bystrice I.). V 2. polovici 20. rokov sa obchod presťahoval na Horné námestie č.10, oproti vtedajšej promenáde (dnes tržnica). V zadnom trakte domu bola aj malá tlačiareň. Jozef Havelka bol aj vydavateľom pohľadníc a v obchode sa okrem kancelárskych a školských potrieb predávali i knihy a hudobniny.

Jozef Havelka sa v roku založenia firmy oženil s Elenou Nagyovou. Z tohto manželstva sa narodilo viac detí, dospelosti sa však dožili iba 3 dcéry a 1 syn.

Rodina Havelkovcov. Foto okolo roku 1920.

Tlačiareň a obchod zamestnávali spolu okolo 13 ľudí. Majiteľ riadil firmu z kancelárie, ktorá bola situovaná za obchodom, takže mohol dobre sledovať aj dianie v tlačiarni, umiestnenej vo dvore. Pri vedení firmy pomáhala otcovi najstaršia dcéra s manželom. Po smrti Jozefa Havelku v r 1936 prevzal vedenie jediný syn, ktorý zmenil názov firmy na „Jozef Havelka a spol". Jozef Havelka ml. sa oženil v r. 1941 s Alžbetou Krompecherovou, dcérou majiteľov obchodu so sklom a porcelánom na Dolnej ulici č. 11 Júliusa a Johany, rod. Krompecherovej (bratranec a sesternica).

Havelkovský obchod okolo roku 1920.

Tento obchod, ktorý slúžil Banskobystričanom a ľuďom zo širokého okolia 130 rokov založil Juraj Gustáv Krompecher (1839 Poprad - 1906) syn statkára a obchodníka Juraja Krompechera a Márie Alexy. Juraj Gustáv Krompecher síce vyštudoval veterinárne lekárstvo, ale celý život sa venoval obchodu so sklom a porcelánom. Ako 33 ročný sa oženil na Ostrej Lúke s Vilmou Turskou, dcérou tamojšieho ev.farára Daniela Turského (rodák z B.B.) a jeho manželky Amálie Bencúrovej. Pre zaujímavosť – deťom pána farára bola krstnou mamou Adela Ostrolúcka, láska Ľudovíta Štúra.

Po smrti zakladateľa firmy v r. 1906 obchod prevzala jeho dcéra Johana, vydatá za syna otcovho staršieho brata Teodora (brat Johany emigroval do USA). Po jej smrti sa Július Krompecher znovu oženil a viedol firmu až do svojej smrti v r. 1941. Potom obchod viedli ďalší členovia rodiny. Dcéra Alžbeta, ktorý bola vydatá za Jozefa Havelku pracovala ako cudzojazyčná korešpondentka v Tatra banke.

V Krompecherovskom obchode sa nepredával len porcelánový a sklenený tovar, ale aj hlinený a kameninový dodávaný domácimi i zahraničnými firmami. Firma zamestnávala učňov, tovarišov aj predavačov. Veľká domácnosť, obchod i záhrada vyžadovali zamestnávať aj služobníctvo.

Po znárodnení prevzal obchod Banskobystrický obchod s domácimi potrebami, majiteľom zobrali i obytnú časť domu, kde žila aj rodina Jozefa Havelku a Alžbety Krompecherovej s dvomi dcérami.

Podobné boli aj osudy Havelkovského obchodu a tlačiarne. V r. 1948 bola uvalená na ne národná správa, obchod fungoval ďalej, no tlačiareň, hlavne drahé tlačiarenské stroje boli zámerne zničené - rozbité. Pod nátlakom rodina dom predala Reštauráciám a jedálňam v B.B., ale v rámci reštitúcií sa podarilo súdnou cestou kúpnopredajnú zmluvu zrušiť.

Obidva zdedené a v reštitúcii vrátené domy boli v zlom technickom stave, ale dcéra Jozefa Havelku a Alžbety Krompecherovej Mária Havelková-Hlôšková si predsavzala, aj za cenu zadĺženia vrátiť obom domom ich pôvodnú krásu. Stálo ju to veľa nielen financií, ale predovšetkým námahy a nakoniec i zdravia. Ochotne a s radosťou poskytla informácie a materiály z rodiny pri príprave publikácie Ústavu vedy a výskumu UMB v B.B. o Banskej Bystrici ako meste podnikateľov, remeselníkov a obchodníkov a tešila sa, že sa jej dostane do rúk aj vytlačená kniha. No žiaľ nedočkala sa. V deň, keď sa k nej kniha mala dostať, mala pohreb. Aj keď nie je medzi nami, vďaka nej sú oba obchody Havelkovský i Krompecherovský v takej podobe, aké boli v minulosti a pripomínajú obyvateľom Banskej Bystrice snahu a vytrvalosť jej predkov.

S použitím materiálu z knihy Jolany Darulovej Banská Bystrica mesto podnikateľov, remeselníkov a obchodníkov napísala

Eva Furdiková

VIANOČNÉ STROMČOKY

„Pre nedostatok priestoru sme nemohli prvej podať zprávu o tých radostiach, ktoré zvlášte po mestách pamiatka slávnosti narodzenia Krista Pána, kresťanským dietkam spôsobila - známymi vianočnými stromkami.

Jej Výsosť arciknežna Valéria mala v Gödöllö nádherný taký strom pristrojený, s všelijakými krásnymi hračkámi. Ale aj ona sama dala postaviť tamže pre chudobné deti jeden vianočný strom, zavešaný zvlášte teplým odevom, ktorý dietkam takovým iste najmilším darom je, a ony s požehnávaním spomínajú dárkiňu, arciknežnu Máriu Valériu. - V hlavnom meste v sirotských a jiných ústavoch sa tiež hojne postarali, aby chovanci zažili vianočných radostí.

V Banskej Bystrici boly ale dva také stromky vystrojené. Kath. školský, dievčenský ústav spojený s detskou záhradou postavil v svatvečer krásny vianočný stromčok, z ktorého veľa chudobných detí dostalo odev, ostatnie také predmety, ktoré pre ne učiteľky, milými byt uznávaly. Radosť bola všeobecná. Tí ale, ktorí vedia oceniť to, čo znamená radosti takéto pripravovať, sa s vďakou rozpomínajú na hlavného dobrodincu dietok týchto našich, totižto na Jeho Osvietenosť pána biskupa, Arnolda Ipoly i-ho, ktorému v mene obecenstva a tých maličkých obdarených, za pripravenie jím toľkých radostí, z gruntu srdca svojho tú najvrelejšú vďaku vysloyujeme. Hospodin Ho živ !!

Druhý vian. stromčok bol pristrojený pre dietky opatrovne Striebornej ulici (Kinderschule) v stoličnej veľkej sale dňa 23-ho Dec. m. r., a zdaril sa ako počujeme tiež dobre, pôsobiac veliku radosť vôkol neho shrnuvším sa nielen dietkam ale aj ich rodičom."

Noviny Svornosť - január 1875

(Pozn. redakcie: Noviny Svornosť /vydávané v B. Bystrici/ boli považované za jedny z najviac odnárodňujúcich novín v matičnej dobe. Redigoval ich Karol Kubányi.)

DEJINY SLOBODNÉHO KRÁĽOVSKÉHO MESTA BANSKÁ BYSTRICA

V tomto čísle Bystrického permona vám prinášame časť kapitoly z knihy Emila Jurkoviča venovanú meštiactvu. V kapitole nachádzame témy: vyrovnávanie dlžôb, predaj nehnuteľností, dedenie, vyhlasovanie štatútov, oslobodenie od povinnosti ubytovať vojakov, doprava vojenského materiálu, rybolov, lov, právo azylu, povinnosť obrany mesta, strelecký spolok a Cigáni.

III. MEŠTIACTVO

Pri predaji nehnuteľností musela kupujúca strana podľa starobylého zvyku zaplatiť celú kúpnu sumu do roka a do dňa; prvú polovicu však musela zložiť hneď po uzavretí dohody. Platba sa v obidvoch prípadoch uskutočňovala pred mestským magistrátom. Ak sa zúčastnené strany dohodli na dlhšej lehote splatnosti, mestská rada nezvykla mať námietky. Ak by mal niekto viac práv voči nehnuteľnosti určenej na predaj – napríklad príbuzní alebo susedia –, musí do 14 dní vzniesť protest voči predaju a zároveň zložiť u mestskej sedrie polovicu kúpnej sumy. Ak mestská rada uzná práva dotyčnej osoby, vylúči z obchodu prvého kupca a nehnuteľnosť predá druhému. Prvému kupcovi sa vráti uhradená záloha. Ak do 14 dní nikto nevzniesol proti kúpe protest, mohol tak urobiť ešte do jedného roka. To však len v prípade, ak jeho námietku uznala mestská rada za odôvodnenú a dotyčná osoba po uplynutí jedného roku musela naraz zaplatiť celú sumu.

Kúpnu cenu nehnuteľnosti spravoval richtár; kupujúca strana ju musela zaplatiť do jeho rúk. V nich zostala ešte nasledujúcich 15 dní, aby sa z nej mohli uspokojiť prípadní veritelia predávajúcej strany a mohli byť takto uchránení pred poškodením. O týchto peniazoch si viedol účtovný denník samotný richtár.

Pri stanovení kúpno-predajných podmienok sa uzatvorila aj dohoda o tom, kto zaplatí oldomáš, či ho urobia na spoločné náklady, alebo na to obetujú závdavok.

Pri pôžičkách bolo na poistenie povinnosti ich vrátenia zvykom oddávna dávať záloh. Ak dlžník neučinil zadosť svojim povinnostiam, veriteľ mal právo požiadať o majetkový prevod zálohu. Prípadný prebytok z hodnoty zálohu prináležal dlžníkovi; ak cena zálohu nevykryla úver, dlžník musel rozdiel uhradiť v hotovosti.

Ak veriteľ zažaloval u mestskej sedrie mešťana s majetkom za dlžobu, ten dostal od mestskej rady lehotu 14 dní na vysporiadanie svojich záväzkov. Po uplynutí tejto doby sa dlžník spolu so svojím veriteľom dostavil k mestskej rade. Pred ňou musel prísažne potvrdiť, že nemá ani peniaze, ani zlato či striebro, ktorými by dokázal uspokojiť svojho veriteľa; preto za dlžobu prepúšťa svojmu veriteľovi na obdobie jedného roka a dňa svoj dom a ostatné nehnuteľnosti. Zároveň musel čestne vyhlásiť, že jeho dom nie je zaťažený doterajšími dlžobami, nie je nikomu daný do zástavy, ani na ňom nie je daňový nedoplatok. Mestská rada v takomto prípade vystavila doklad vybavený mestskou pečaťou; v ňom bolo zaznamenané čestné vyhlásenie dlžníka. V opačnom prípade, ak je dom čímkoľvek zaťažený, mestská rada odmietne vystaviť doklad. Po uplynutí jedného roka vykonajú úradný odhad ceny a veriteľa uspokoja či už z výnosov, alebo z ceny za predaj nehnuteľnosti. Ak dlžník dokáže dať speňažiteľný záloh (klenot alebo strieborný šperk), tak ho poskytne na dobu 1 roka a 1 dňa do zálohu. Po uplynutí lehoty bude speňažený; ak sa z neho nedá vykryť dlžná suma, na rad príde predaj nehnuteľnosti alebo jej časti.

Mešťan, ktorý nemal pokrvných dedičov, mohol svoj pozemkový majetok predať, ale spravidla len inému mešťanovi alebo takému jednotlivcovi, ktorý sa hodlal usídliť v meste. Samozrejme, účelom tohto obmedzenia bolo, aby sa aj nový majiteľ spolupodieľal na ťarchách mesta.

Predaj, výmena, resp. zálohovanie nehnuteľností sa v počiatkoch dialo iba pred nejakým konventom, neskôr zasa len pred mestskou radou ako predstaviteľkou súdnej moci. Pri takejto príležitosti predstupujú aj najbližší príbuzní, aby vyjadrili súhlas so zamýšľaným činom. Tí, ktorí neuzatvorili takúto záležitosť pred mestskou vrchnosťou – Grundübrigkeit –, môžu prísť aj o svoje peniaze, lebo mestská rada takýto postup neuznávala za právoplatný. Aj kúpna cena musela byť vždy vyplatená pred mestskou radou. Nato bol celý kúpno-predajný akt zaznačený do zápisnice mestskej rady, aby tým nadobudol hodnovernosť. Tajné dohody – Privat Wirckelcontract – boli neskôr stíhané; aj v roku 1701 boli proti nim prijaté nariadenia.

Dedičské právo v Banskej Bystrici nebolo vyjasnené ani presne stanovené; každý mohol na tomto poli postupovať tak, ako uznal za vhodné. Testamenty sú v tomto ohľade naozaj rôznorodé. Majetok manželov bol spoločný až do mužovej smrti; vtedy na vdovu prechádzala časť majetku, ktorý priniesla do manželstva ako veno a k tomu z manželovho majetku časť rovnajúca sa podielu detí. Na porovnanie: v Banskej Štiavnici vdove náležala tretina majetku a zvyšné dve tretiny patrili deťom. Ak ovdovie manžel, potom manželkino veno prejde naňho a na deti; s dvoma tretinami vena môže slobodne nakladať, jedna tretina je už majetkom detí. V prípade bezdetných manželstiev tri štvrtiny majetku dedí ten, kto prežíva toho druhého; štvrtina majetku musí byť prepustená príbuzným zosnulého partnera.

Aby boli mešťania neustále patrične informovaní o svojich právach a povinnostiach, raz ročne sú valnému meštianskemu zhromaždeniu podľa náležitých formalít predčítané štatúty. Ak to bolo niekedy zanedbané, meštianstvo samo žiadalo o predčítanie. Podobne na základe starého zvyku si mešťania priali poznať aj mestský chotár. Preto mladší mešťania s vyslancami mestskej rady prejdú na koňoch jednotlivé úseky chotára a o svojich poznatkoch podávajú hlásenie, v ktorom zvyknú urgovať opravu hraničných kameňov.

Z hľadiska rozvoja miest mali mešťania výnimočnú pozíciu pri presunoch vojsk a ich ubytovávaní, ale napriek tomu museli neraz na dlhší alebo kratší čas ubytovať vojsko vo vlastných domoch. Banské mestá sa opakovane pokúšali získať potvrdenie tohto zákazu prostredníctvom osobitného kráľovského privilégia, ale nikdy ho nedosiahli.

Z vojenského hľadiska však mestá v čase vojny čakalo plnenie iných povinností; štátne zákony ich napriek všetkému odporu miest opakovane stanovovali. Išlo o prevoz vojenského materiálu, najmä diel a o opravu hraničných hradov. Túto úlohu mestám určujú zákonné články č. 14 z roku 1563, č. 15 z roku 1609, č. 16 z roku 1655 a č. 43 z roku 1681.

Na základe trvalého užívania práva majúceho svoj pôvod už v najstarších časoch malo mesto právo na rybolov v rieke Hron a na lov zveri. V privilegiálnej listine Bela IV. sa síce s výsadou rybolovu špeciálne nestretávame a nemáme poznatky ani o neskoršej donácii tejto výsady. Napriek tomu mesto bez prekážok využívalo slobodný rybolov. Toto právo spochybnili až faktori fuggerovského banského podniku, keď rybolov vyhlásili za náležitosť kráľovského domu. Na odôvodnenie tvrdenia použili okolnosť, že kráľovský dom mal v Majeri natrvalo 4 rybárov, ktorí boli povinní každý týždeň dodať pre obyvateľa kráľovského domu isté množstvo rýb. Mestská rada síce popierala, žeby kráľovský dom mal v Majeri nejakých rybárov, ale napriek tomu fuggerovskí faktori v roku 1531 zakázali mešťanom rybolov. Mesto nato vyslalo osobitných delegátov za Fuggerovcami do Augsburgu a listom vystaveným 28. apríla 1532 ich žiadalo, aby svojím postupom neporušovali privilégiá mesta. Rajmund Fugger na list odpovedal 26. mája 1533. Povýšene zdôrazňoval, že právo rybolovu náležalo výlučne len Turzovi a potom turzovsko-fuggerovskému podniku bez toho, žeby mešťania boli protestovali voči využívaniu tohto práva. A pretože ide o kráľovské právo, podnik sa ho nemôže vzdať, hoci ho na znak priateľstva prv prepustilo mestu.

Keď komora definitívne prevzala baníctvo od Fuggerovcov, taktiež vzniesla protest proti užívaniu rybolovného práva na Hrone. Kráľovskí komisári, ktorí tu boli v roku 1546, preto vyzvali mestskú radu, aby na tejto rieke zastavila rybolov, ktorý vykonávali najmä mäsiari. Mesto proti tejto výzve nevznieslo námietku a samo ochotne zakázalo svojim mešťanom loviť ryby. Dá sa povedať, že poslednou stopou rybolovu ako komorského práva je nariadenie, ktoré zaslal tunajší predstaviteľ komory Wolfgang Ochs zo Sonnau 28. júla 1636 mestskej rade. V ňom zakazuje rybolov s odôvodnením, že mešťania počas nočného lovenia pri svetle fakieľ ohňom ohrozujú sklad dreva.

O rybolove v Hrone potom dlho niet zmienky, a keď sa v roku 1746 s ním opäť stretávame, rybolovným právom disponuje už mesto. V tom roku ho totiž Bystrica dáva do prenájmu za 1 zlatý ročne; v roku 1748 tak koná za 7 zlatých ročne.

Takýto stav sa udržal až do roku 1822, t. j. mesto samo užívalo právo rybolovu, prenajímalo ho alebo s ním naložilo inak. Toto právo sa týkalo nielen Hrona, ale všetkých vodných plôch v mestskom chotári. Preto muselo byť prekvapenie mesta o to väčšie, keď sa 28. mája 1822 k nemu dostal prípis

tunajšieho prefekta, v ktorom si tento uzurpuje prenájom práva rybolovu na Hrone, ďalej na potoku v Uľanke, Podlaviciach a Senici a stanovuje termín na 28. júna. Mestská rada okamžite protestovala proti tomuto prefektovmu prechmatu a porušeniu práv. Konala tak o to impulzívnejšie, že samotná prefektúra v roku 1820vyhlásila pred komisiou, že právo rybolovu tu komora nikdy neužívala. Až rozsudok vynesený v kompromisnom spore urobil koniec vzájomným škriepkam. V jeho zmysle rybolov v Uľanke, Podlaviciach a Hrone pri horných hrabliach ostal naďalej v rukách komory. Až do preskúmania a odlíšenia náležitostí niekdajších urbárskych sídel na základe ich urbárskej regulácie sa má vo veci rybolovu pridržať praxe existujúcej v roku 1820. Po vykonaní urbárskej regulácie bude rybolovné právo náležať v Uľanke, Riečke a Majeri komore, komore a mestu spoločne v Podlaviciach, Iliaši a Jakube, na iných miestach v chotári mesta zasa samotnému mestu.

Zmieniť sa treba aj o mestskom práve lovu, ktoré však jeho mešťania praktizovali iba veľmi zriedkavo. Veľmi ojedinelé sú totiž zmienky o tom, že by sa niektorý mešťan oddával tejto kratochvíli. V mestských lesoch bolo množstvo diviny – vlky, medvede, daniele, jelene atď. Opakovane sa objavujú aj správy, že vlky a medvede spôsobili škody na stavoch dobytka. Namiesto mešťanov však lovili skôr komorskí úradníci a velitelia vojsk, ktoré tu boli dislokované. Vlastne nikdy ani nevyvstala otázka, komu vlastne náleží právo lovu. Je však faktom, že mesto si ho na základe 5. ustanovenia zákonného článku č. 18 kráľa Vladislava II. a potom zákonných článkov č. 22 z roku 1729 a č. 24 z roku 1802, ktoré ho potvrdzovali, privlastnilo ako majiteľ chotára. Keď v roku 1821 a 1822 komora toto právo mesta spochybnila, mestská rada proti tomu protestovala. Aj v tejto veci rozhodovala vyššie spomenutá volená komisia, ktorá stanovila, že v sídlach patriacich komore (Riečka, Uľanka a Majer) má po vykonaní urbárskej regulácie patriť právo lovu komore, v podlavických, iliašských a jakubských lesoch obidvom súperiacim stranám a v ostatných lesoch zasa mestu. Do uskutočnenia urbárskej regulácie má byť právo lovu spoločné s výnimkou lesov v okolí Harmanca; v tejto lokalite náleží výlučne mestu.

Aby prísne stredoveké súdnictvo mohlo byť niečím zmierňované, jestvovalo právo azylu – ius asyli, ktoré poznáme už zo starovekých inštitúcií. U nás sa udomácnilo s nemeckým právom, ale výslovne sa prvýkrát spomína až v listine Ľudovíta II. z roku 1524. Panovník v nej písomne zhrnul staré privilégiá mesta na základe svedeckých výpovedí, pretože pôvodné dokumenty zničil požiar. Podľa toho právom azylu disponoval farský kostol, Kaplnka sv. Alžbety a v meste stojaci kráľovský dom. Neskôr, keď sa v Bystrici v roku 1648 usadili jezuiti, ich rádový dom podľa výsady kláštorov tiež disponoval právom azylu a skutočne ho aj vo viacerých prípadoch uplatnil. Toto právo bolo regulované nariadeniami miestodržiteľskej rady prijatými 31. augusta 1750 a potom 2. mája 1765. V zmysle prvého nariadenia poskytovateľ práva azylu môže po vystavení reverzu vydať utečenca alebo sám vystaví vyhlásenie, že utečenca neprepustí, kým v jeho kauze nepadne rozhodnutie. Podľa neskoršieho nariadenia musela cirkevná vrchnosť rozhodnúť, či previnenie vylučuje utečenca z nároku na azyl alebo nie. Miestodržiteľská rada v roku 1776 ešte viac obmedzuje právo azylu, ktoré ostatne po rozpustení jezuitského rádu už v budove jezuitskej rezidencie aj tak zaniklo.

Vymenované kráľovské privilégiá zabezpečovali mešťanom zamestnanie a materiálne zveľaďovanie. Za to sa však aj mesto muselo podujať na znášanie istých tiarch, ktoré spočívali predovšetkým v daniach splatných peniazmi a krvou. Peňažné dane plynuli jednak do štátnej pokladnice, ale slúžili aj na uspokojenie potrieb mesta. O nich sa zmienime podrobnejšie na inom mieste. Daň v krvi muselo meštianstvo zaplatiť zakaždým, keď na kráľov rozkaz poslalo svojich ozbrojencov do tábora, kde ich podľa potreby vydržiavalo až do prepustenia domov. Do tohto však spadali aj povozy objednané na prepravu vojenského materiálu, čo od miest požadovali mnohé zákony. A nakoniec sem patrila aj stavba hraničných hradov a príspevok na ich rekonštrukcie. Jedna z príležitostí na splatenie tejto dane v krvi sa prejavuje aj v obrane a ostrahe mesta, a to nielen počas vojny, ale aj v mieri.

Po stavbe a dokončení mestských hradieb patrilo medzi povinnosti jednotlivých cechov vykonávať nočné strážne služby na jednotlivých baštách, z ktorých mohli kontrolovať aj priľahlé úseky hradieb. Stráž zostavovali jednotliví veľmajstri, ktorí určovali aj rozpis služieb. Z logiky veci vyplýva, že v mierovom čase bol počet strážnych obmedzený, kým vo vojnových časoch boli bašty a hradby obsadené veľkým počtom stráží a aj ich výmena bola častejšia. Vtedy samotná mestská rada určovala cechom, aké pozície majú zaujať. Takýto rozvrh obsahuje aj návrh nariadenia mestskej rady z roku 1663 pod názvom Sprievodný poriadok mešťanov, ako sa má postupovať pri potlačení nebezpečenstva po vpáde nepriateľa.

Podľa tohto rozvrhu malo na hrade vykonávať strážnu službu 50 mešťanov z Hlavného námestia a 6 členov stolárskeho cechu pod velením hradného kapitána. Na Obuvníckej bašte mali pôsobiť členovia príslušného cechu, ktorých bolo vtedy dohromady 25. Pri bráne v Hornej ulici mal vykonávať strážnu službu murársky a pivovarnícky cech. Na Gombikárskej bašte mal slúžiť príslušný cech, taktiež aj na Mäsiarskej či Kováčskej bašte. Pri bráne v Dolnej ulici fungoval ševcovský cech, na Klobučníckej bašte členovia dotyčného cechu, na Krajčírskej bašte dotyční členovia, na Klampiarskej bašte to boli výrobcovia pušného prachu, na Kožušníckej bašte grznársky cech, pri bráne v Hornej Striebornej ulici slúžili obchodníci, na Debnárskej a Nožiarskej bašte pôsobili členovia príslušných cechov, pri bráne v Lazovnej ulici pekári, medovnikári a vačkári, nakoniec na Zlatníckej bašte samotní zlatníci. Na každej bašte bol okrem toho prítomný jeden zámočník; jeho úlohou bolo okamžite opraviť pokazené zbrane. Okrem toho bolo 12 ľudí dislokovaných pred richtárov dom a ak by zaznel varovný výstrel, ľudia nenasadení do mestských stráží sa mali zhromaždiť pred domami svojich Viertelmeisterov, odkiaľ mali byť odvedení na svoje pozície.

Podobnú úpravu mestská rada vypracúvala aj pri iných príležitostiach, keď mesto ohrozoval nepriateľ. Takým bola aj Hradba na záchranu slobodného kráľovského a banského mesta Banská Bystrica, aby sa postavila na odpor Martovi z roku 1703. Na jej základe sa mešťania chceli brániť proti vojskám Františka Rákociho. Značnú časť tohto nariadenia tvorí opatrenie na zabezpečenie kontroly stráží, o ktorom bude reč na inom mieste.

Meštianstvo sa však pripravovalo iba na obranu mesta, nie na útok, či na boj pechoty, resp. jazdectva na otvorenom priestore. To bolo úlohou jazdeckej šľachty. Mládenci aj dospelí muži z príslušníkov jazdeckej šľachty sa cvičili v boji na koni. Rovnako aj meštianstvo si považovalo za svoju povinnosť zdokonaľovať sa vo vojenských skúsenostiach. Jednou z úloh mestskej vrchnosti v tomto ohľade bolo nacvičiť úspešné využívanie nových a v neskorších časoch najmä strelných zbraní – pušiek a diel – a vypestovať návyk na ne. Toto sa vyriešilo vtedy, keď mešťania podľa nemeckého príkladu vytvorili vlastný strelecký spolok, do ktorého boli zaradení všetci bojaschopní mešťania. Nebola to teda kratochvíľa a koníček, čo stálo za zrodom tohto spolku, ale vážna príprava na vykonanie jednej z najkrajších, ale zároveň aj najťažších meštianskych povinností – príprava na obranu domova, na splatenie krvnej dane.

Na obranu mesta sa teda už v starších časoch vytvára strelecký spolok, v rámci ktorého sa každý mešťan cvičí v streľbe. Časom sa tento výslovný účel pomaly vytráca. Mešťanov na týždenné výcviky uskutočňované v letných mesiacoch a na sviatočnú streľbu na Turíce privádza najmä túžba po spoločenskom živote a mužná zábava.

V tejto kapitole sa musíme zmieniť aj o Cigánoch, nie však ako o obyvateľoch mesta, ale o ľuďoch, ktorí sa zdržiavali v jeho chotári a niekedy aj v bezprostrednej blízkosti mesta.

Prvýkrát sa o Cigánoch zmieňuje kuriálna zápisnica z 19. júna 1602, keď meštianstvo odovzdáva svoju sťažnosť pozostávajúcu z viacerých bodov a žiadosti na ich nápravu držiteľom kráľovských majetkov Jánovi Steinbergerovi a Michalovi Prüggnerovi, ktorí sa tu vtedy zdržiavali. V 8. bode tohto listu meštianstvo žiada o vyhnanie Cigánov z okolia mesta, pretože to boli oni, čo sem pritiahli Tatárov (Turkov) a aj okrem toho spôsobujú problémy všade, no najmä v Radvani.

Aj keď neobstojí obvinenie, že Tatárov (Turkov) na banské okolie prilákali Cigáni, predsa len môže byť na tom kúsok pravdy, že sem navigovali nepriateľa z juhu cestami, lesmi a chodníkmi možno práve oni. Nie je známe, či sa vtedy prijalo nejaké opatrenie na odpudenie Cigánov. Je však pravdepodobné, že mestá sa voči nim zabezpečovali náležitou prísnosťou, lebo v Banskej Bystrici o Cigánoch niet ďalšej zmienky až do roku 1695. Mestská zápisnica sa vtedy o nich zmieňuje ako o kováčoch a je pravdepodobné, že táborili na území niektorej dediny vzdialenejšej od mesta. Častejšie sú o nich zmienky od roku 1760, keď sa problematikou ich usadenia zaoberá miestodržiteľská rada. Aj rada sa mala zúčastniť na týchto prácach a o postupe a jeho výsledkoch podať hlásenie. Namiesto toho však mnohokrát hlásila, že v tejto veci nemôže nič robiť, lebo nemá Cigánov.

V roku 1767 a potom v roku 1769 sa hneď po sebe vydávajú prísne štatúty ohľadne kočujúcich ľudí. Nariadenia prikazujú zbúrať ich chatrče, rodiny umiestniť do riadnych domov alebo ich uväzniť. Ženám a deťom je zakázané objavovať sa na verejnosti v neúplnom odeve. Deti treba dať vyučiť remeslu, funkcie vajdov sa musia zrušiť a všetci doterajší majú byť predvedení pred obecných sudcov. Aby sa Cigánom zabránilo v kočovaní, majú sa im odňať kone atď. Mestská rada však nemá možnosť všetko vykonať, lebo Cigánov nepripúšťa dovnútra ani do blízkosti mesta. Ešte prísnejšie bolo nariadenie z 22. februára 1773: prikazovalo odňať cigánske deti a zveriť ich do výchovy sedliakom za 3 grajciare denného zaopatrovacieho príspevku.

Vtedy už richtár spomína nového osadníka – colonus novus, inokedy Neubauer –, voči ktorému uplatnil nariadenie miestodržiteľskej rady. Treba však podotknúť, že pred richtára boli Cigáni predvedení až potom, čo ich pristihli pri krádeži.

Celý zámer stroskotal na nezlomnosti tohto etnika privyknutého na kočovanie. S výnimkou ojedinelých krádeží sa totiž voči nim neobjavili žiadne sťažnosti. Pretože boli ochotní vykonávať aj podradnejšie práce, mestská rada im 13. januára 1819 povolila každú sobotu vstup do mesta, aby tu mohli predávať svoje kováčske výrobky, resp. aby si tu smeli hľadať prácu.

Emil Jurkovič

V + W v Banskej Bystrici (1933)

Pre väčšinu medzivojnovej a tesne povojnovej generácie milovníkov humoru v celom bývalom Československu je zrejmé, že sa skratka V + W vzťahuje k menám dvojice vynikajúcich českých komikov Jiří Voskovec a Jan Werich, ktorí sa stali domácou obdobou zahraničných komických dvojíc, akými boli napríklad Pat a Patašon alebo Laurel a Hardy. Majstrovsky stvárňovali najrôznejšie komické situácie s duchaplnými dialógmi v rámci pražského Osvobodeného divadla, ktoré v máji roku 1933 zavítalo aj do Banskej Bystrice.

O príprave tohto podujatia sa zachované archívne dokumenty zmieňujú nasledovne: Mestský osvetový zbor oznámil Mestskej rade, že na základe dohovoru s pánom starostom Samuhelom a predsedom Divadelného združenia uzatvorili zmluvu, podľa ktorej 15. eventuálne aj 16. mája budú vystupovať v Banskej Bystrici Voskovec a Werich s komorným ansámblom Osvobozeného divadla v Prahe, a preto v uvedenom termíne žiadajú o zapožičanie veľkej dvorany Národného domu. Mestská rada 5. mája 1933 tejto žiadosti vyhovela a prepustila divadelnú sieň, javisko a ostatné miestnosti dvorany za denný poplatok 250 Kč + 150 Kč za čistenie priestorov. Cena elektrickej energie sa mala uhradiť mestskej elektrárni a bezpečnostné poplatky priamo bezpečnostným orgánom. Lóža č. 4 mala ostať voľná.

Výmerom z 15. mája 1933 Okresný úrad v Banskej Bystrici ako prvostupňová vrchnosť v zmysle obežníka bývalého ministerstva s plnou mocou pre správu Slovenska č. 30 000/26 adm. V. zo dňa 13. septembra 1926, povolil usporiadať divadelné predstavenie „Voskovec a Werich" 15. mája 1933 vo veľkej sále Národného domu so začiatkom o 20. hodine. Súčasne zaviazal žiadateľa vyžiadať si povolenie aj od Obecného úradu v Banskej Bystrici ako miestnej vrchnosti. K predstaveniu vyslal svojho zástupcu, ktorému bolo treba zabezpečiť „v prostred sálu" miesto na sedenie. Mládež do 16 rokov mala vstup zakázaný. Z cukroviniek predaných v bufete mala byť zaplatená „prepychová daň" a obecný úrad mal zabezpečiť „v záujme verejného kľudu a bezpečnosti" policajnú asistenciu.

Popularita „intelektuálnych klaunov" Voskovca a Wericha vrátane predbežných upútavok v dobovej tlači pripomínajúcich ich úspešné revue „Svet za mrežami", „Hej rup" alebo film „Púder a benzín" spôsobili, že nielen obecenstvo banskobystrické, ale i z ďalekého okolia a množstvo študentov zaplnili sieň Národného domu do posledného miesta. Program pozostával okrem niekoľkých pôvabných štýlových tancov Jenčíkových girls a čísla hudobného skladateľa Jaroslava Ježka, zväčša z vtipných dialógov a šansónov v podaní obidvoch umelcov.

Foto a text z dobovej tlače: Z pripravovaného zájazdu Voskovca a Wericha do Banskej Bystrice. Jenčíkov opiový tanec v „Svete za mrežami", satiru na exotické filmy, „orientálne" šlágry a na štýlové tance azyatských feerií, tančia Jenčíkove girls okolo Číňana Fu Fanga. Nezabudnite si kúpiť vstupenky v Ústrednom učiteľskom kníhkupectve, Horná ulica.

Je zaujímavé, že predstavenie sa u časti publika nestretlo s plným porozumením a tým nesplnilo predchádzajúce očakávania. Príčiny tohto neporozumenia sú v dobovej tlači (Pohronský Hlásnik, 20. mája 1933) uvedené takto: *„Na tých, ktorí poznajú revue Osvobodeného divadla v Prahe, pôsobila z rôznorodých častí zostavená „kostka" dojmom roztrieštenosti a nesúrodosti, bola tiež vo výrazových prostriedkoch i javiskovej úprave proti nim chudobná a neúplná, mnohé scény, vytrhnuté zo svojho prostredia, pôsobili stereotypne a strácali na účinnosti. Druhá príčina nepochopenia sú zväčša odľahlé a neznáme motívy duchaplných ekvilibristík, ktoré kladú na poslucháča určité požiadavky informovanosti neobyčajne širokého okruhu. Snáď aj príliš rýchla a náznaková reč Werichova zapríčinila, že zmysel mnohých humorných výletov do nevyčerpateľnej pokladnice nápadov, nespôsobil vždy ozvenu pochopenia, ale mnohokrát iba bezobsažnú salvu smiechu platiacu daň niektorej grimase, zatiaľ čo hlavný šíp komiky minul sa cieľa. Mnohí z obecenstva neboli si istí, či to, čo predvádzajú Voskovec a Werich, je umením alebo či je to iba banálna zbierka vtipných „blbiniek", ktoré prešumia v okamžiku hlavou, aby vo svojom zrode stratili už aktualitu".*

V tých istých novinách sa však ďalej píše o umeleckom majstrovstve Voskovca a Wericha, ako aj ostatných protagonistov Osvobodeného divadla toto: *„Ten, kto videl ich celkové predstavenia, nemôže byť v pochybnosti, lebo v tých humorných situáciách, mnohokrát vytvorených najjednoduchšími a najobyčajnejšími prostriedkami, je originálna tvorivosť podchytená veľkou inteligenciou a vynaliezavosťou. Sú síce úzke chodníčky nad priepasťou banality, ale zatiaľ niet nebezpečenstva, že by tam skončili cesty V & W. Ich duchaplné obmeny a nápady na pôde im známej majú proteovskú farebnosť, a ak sa dotknú úrodného prostredia, nadobúdajú novej a novej iskrivosti. Komika V & W vyviera z ich mimickej prirodzenosti a pohotovosti, netreba jej vyhľadávať divadelných senzácií výpravy. Ich úspechy spočívajú nielen vo výkonoch, ale aj v humornom optimizme, síce trocha rezignovanom, ale predsa vyhovujúcom ťažkej dobe, plnej starostí a neistoty. – Hudba Jaroslava Ježka je práve tak pôvodná a vynaliezavá ako umenie V & W. Jeho „Šla Nanynka do zelí" je výborne pochopená paródia, najmä v časti, kde karikuje Liszta. – Rovnako Jenčíkove girls vymykajú sa obvyklému poňatiu, lebo uvoľňujú radosť z najrôznejšieho pohybu, ktorý súc podložený vyšším účelom myšlienky, oduševňuje a hlbšie zdôvodňuje tanec zväčša určitej symboliky".*

Vo vzťahu k banskobystrickému predstaveniu V & W bola s poľutovaním konštatovaná skutočná škoda, že sa nevytvoril medzi humornou dvojicou a obecenstvom most vzájomnej spojitosti v širšom meradle. Tí, ktorí ich chápali, však iste neoľutovali tento výlet do sfér „osvobodeného smiechu".

Vtipné dialógy Voskovca a Wericha alebo Werichove nadčasové, v mnohých prípadoch stále aktuálne pesničky na melódie Jaroslava Ježka, nahraté na gramofónových platniach boli veľmi vyhľadávané najmä mladšou generáciou v povojnovom období aj v Banskej Bystrici a rovnako boli obľúbené aj ich filmy, pretože sa stali zárukou dobrej zábavy.

Katarína Burkovská, Július Burkovský

ZAČIATKY LYŽIARSKEHO ŠPORTU V BANSKEJ BYSTRICI

Do vzniku prvej Česko-Slovenskej republiky nemohli z národnostných a ekonomických dôvodov existovať nijaké samostatné slovenské lyžiarske organizácie. V Uhorsku vznikli lyžiarske spolky, výlučne maďarské alebo nemecké. Väčšina priekopníkov a nadšencov lyžiarskeho športu bola nemeckého, maďarského a iného pôvodu a národnosti. I keď prvé lyže na Slovensku sa zjavili v druhej polovici 19. storočia (1865, 1875, 1893), prvé spolky vznikli a prvé lyžiarske preteky sa uskutočnili až začiatkom 20. storočia (1910-1913). Prví lyžiari na Slovensku, medzi nimi aj Slováci, sa objavili v roku 1910 okrem Vysokých Tatier v Kremnici, Banskej Bystrici, Žiline, Košiciach, Liptovskom Svätom Mikuláši a v Spišskej Novej Vsi. V rokoch 1912-1913 viedol mjr. Georg Bilgeri vojenské lyžiarske kurzy v Banskej Bystrici, Kremnici a vo Vysokých Tatrách. Vtedy dominovali dlhé lyže s jednou palicou.

V Banskej Bystrici, ktorá po Liptovskom Svätom Mikuláši (Vysoké Tatry) a Kremnici zaujíma 3. miesto v priekopníctve lyžovania na Slovensku, lyžiari pravidelne chodili na výlety, lyžiarske túry a pochody na Krížnu, Prašivú a Kremnické vrchy.

Veľký vojenský lyžiarsky kurz realizovaný v zimnej sezóne v rokoch 1915/16 viedol A. Thern z Vysokých Tatier. Už rok predtým 1914/15 sa uskutočnil v Banskej Bystrici iný lyžiarsky kurz a aj prvé lyžiarske preteky. Po tomto kurze banskobystrickí lyžiari už používali tzv. Bilgeriho viazanie a dve lyžiarske palice.

Skupina banskobystrických lyžiarovstol v 40. rokoch. V druhom rade zľava: Ondrej Filipko, Matej Cimmerman, Jozef Kucbel, Ernest Caban. Dolu: Ján Záturecký a Ondrej Viazanica.

Priekopníkom lyžovania v Banskej Bystrici a v jej okolí sa stal Ing. Vojtech Bukovčan, propagátor lyžovania, lyžiarskych pretekov a nositeľ nových moderných spôsobov lyžovania.

Banská Bystrica spolu so širokým okolím svojimi prírodnými, klimatickými a inými podmienkami bola a je nerozlučne spojená s lyžiarskym športom. Bohaté tradície v rozvoji lyžovania a zimnej turistiky ju radia na popredné miesto na Slovensku s ich začiatkami ešte na prelome 19. a 20. storočia. Prudký rozmach lyžovania na Slovensku znamenal vznik prvej Česko-Slovenskej republiky. V 20. a 30. rokoch sa Banská Bystrica stala jedným z hlavných stredísk lyžovania a lyžiarskych pretekov na Slovensku. Tak ako Vysoké Tatry dostali pomenovanie slovenské Alpy, Kremnica - slovenský Semmering, tak Banskú Bystricu priaznivci a vyznavači bieleho športu pomenovali slovenským Davosom.

Celé tridsiate roky 20. storočia Banská Bystrica zastávala prvé miesto na Slovensku vo výchove lyžiarskych pretekárov a ich výsledkami na slovenských, celoštátnych, medzinárodných pretekoch a veľkých lyžiarskych podujatiach. Ján Ružinský a Pavel Novák boli najlepší slovenskí pretekári koncom 20. a začiatkom 30. rokov. K nim pribudli súrodenci Jozef, Michal a Mária Daňovci. Tibor Králik, neskoršie Štefan Slivka, Ondrej Rusko a desiatky ďalších pretekárov, ktorí dosiahli v jednotlivých lyžiarskych disciplínach najlepšie umiestnenia na Slovensku, popredné umiestnenia v rámci Československa a nedali sa zahanbiť ani v zahraničí, najmä na pretekoch v Poľsku, Rakúsku, Taliansku, Maďarsku, Rumunsku, Juhoslávii a Nemecku.

Ernest Caban na štarte pretekov v behu na lyžiach na námestí v B. Bystrici. Za ním jeho brat Jozef.

SPOMIENKA ERNESTA CABANA

Vyrastal som v Banskej Bystrici na Rudlovskej ceste. Pri starorodičovskom dome bol zľava Jasenský vŕšok, zprava Bánoš (Zoltán). Ako malé deti, ešte neškoláci, sme tadeto preháňali svoje tielka, netušiac, že to bude dakedy náš tréningový rajón, ba aj miesto závodenia, hoci len medzi sebou alebo s Rudlovčanmi. Tu sme začínali na „jasenkách", ktoré sme si vyrobili z jaseňových líšt zo skladu píly pána Veljačika. Špice sme ohýbali u Filipkov v kotli, kde si tetka varili repu pre bravy a kozy. Vtedy sme už ako žiaci počúvali mená Ružinský, Novák, ale už aj Daňovci, Králik.

Začiatky závodenia prišli dákosi sami o sebe. Nemali sme vtedy trénerov, len sme ich spomínali takto: ja behám ako Ružinský, ako Paľo Novák. Prvé ozajstné lyže jasenky vyrobené bratmi Midriakovcami vo výtečnej dielni pána Strieža som mal na nohách ako žiak 1. triedy gymnázia. Dostala ich totiž staršia sestra a my s bratom Jožkom sme ich chosnovali. Ale ako? Zo školy - on chodil do meštianky - ja do gymnázia - sme po skončení vyučovania priam leteli domov (v zime), aby sme sa zmocnili lyží. Občas bol prvý on, občas ja. Niekedy sme schmatli každý po jednej lyži - začala bitka a konsensus urobil remeň v rukách matky.

Ako gymnazista som zároveň s lyžovaním pestoval aj atletiku. Dodnes spomínam rád na profesorov Koudelku, Smidu a Vykysaleka. Dávali nám všestrannú prípravu. Tam sa hromadil základ pre budúce závodenie aj v atletike (800, 1000 m, cezpoľné behy).

Na prvé ozajstné preteky som sa dostal v 4. triede gymnázia. Lyže požičané od pána rotmajstra Motlíka, palice tiež, blúza od pána Gajdoša, len motúzy na pripevnenie pľachového viazania (ako mali vojaci) boli moje. S číslom 37 a v topánkach od suseda Erika Smidu som beh na lyžiach na 5 km s číslom 37 vyhral. Bolo to 17. januára 1940. A potom to začalo naozaj.

Ujal sa nás viacerých (Žuža, Záturecký, Kucbel, Bulla, Cabanovci) Paľko Novák. Bol to náš dobrodinec. Učil nás mazať lyže, dával nám aj zo svojej výstroje, a hlavne chodil s nami trénovať. Dňom i nocou. Doslovne. Hocikedy sme začínali tréning, keď prišiel z práce o šiestej i neskoršie večer. Teda za tmy. Okolo Mestského parku ale najmä trasou Urpín-Kozlinec. Doslova podľa citu a čuchu. Dakedy sme nevideli na 5-6 metrov, ale išlo sa. Tréningy boli akurátne. Každý sme brali ako závod. Jeden pred druhým sme sa chceli ukázať. Mne sa najlepšie šlo s Ondrejom Žužom. Bol starší, výborný silový bežec. A vydržal „ako kôň". To bol partner. A aké boli výsledky? 18.1. 1941 som ako 17-ročný vyhral majstrovstvá Slovenska na 10 km. S číslom 9 som popreháňal a nechal za sebou celú vtedajšiu slovenskú juniorskú elitu. Štartovalo sa na námestí, išlo sa Laskomerom na Ostrý vrch, Vysielačku a dolu do Bystrice do parku. Pán Novák mi vtedy namazal lyže. Po prvýkrát som videl vosk v tube a taký biely ako zubná pasta. „Tento závod ti misiš vyhrať". To boli slová trénera. A nesklamal som ho.

Karol Fremal

BANSKÁ BYSTRICA 6. DECEMBRA 1944

MODLITBA BYSTRICKÉHO OBCHODNÍKA

Peter Karvaš na kresbe Júliusa Hochla v zbierkach Literárneho a hudobného múzea v B. Bystrici.

Vzhľadom k opisovaným udalostiam pomerne neskoro uzrela svetlo sveta kniha Petra Karvaša S nami a proti nám. Vydal ju Slovenský spisovateľ v edícii bibliofilov ZÁHRADA v náklade len 400 výtlačkov, z ktorých prvých 200 autor vlastnoručne podpísal. Kniha však obsahuje aj 9 pôvodných litografií Vincenta Hložníka tiež s vlastnoručnými podpismi umelca. Tá v mojej zbierke má číslo 105. Kniha, ktorá je širokej čitateľskej verejnosti malo známa sa dostala na Index a jej autor do nemilosti súdruhov.

Nakoniec - posúďte sami:

Kriste Ježišu, Ty vieš, že toto som nechcel.

Chcel som iba, aby netiekla zbytočne krv. Aby nešiel brat proti bratovi, aby niekoľko šialencov nezviedlo celý národ. Chcel som iba menšie zlo, Pane Bože na nebesách.

Bože môj, Ty predsa najlepšie vieš, že nedržím s Nemcami. Keď mi Vagač, tovariš, povedal, že vozia väzňov zo sédrie do Kremničky a tam ich kántria a zakopávajú v protitankovom zákope, po celom tele som sa triasol, ako som ich nenávidel. Ale prečo, Kriste Ježišu, mi to Vagač vravel takto? Prečo sa tak na mňa díval...? A prečo ma prestal zdraviť, i Jolánka a mladý Rychtárik, všetci...? Čo ja mám s tým všetkým, Bože môj?

Pokorne kľačím pred Tebou, Spasiteľu náš, a moja duša je čistá. Deň a noc myslím na chlapcov tam hore, na pomýlených, v snehu, o hlade, vo fujavici, kým my tu dolu... Ale Ty predsa vieš, Bože, že na tom nijakej viny nemám. Mám im poslať proviant? Mám dať peniaze, keď na nich vyberajú? Pane, Ty predsa vieš, že mám ženu a dievčatko, či sú mi nie bližšie ako tí neznámi ľudia tam hore? Ako zodpoviem pred Tebou, až ma zastrelia a až ich zastrelia a moju osemdesiatročnú úbohú matku, pretože som pomáhal partizánom?

Áno, priznávam sa a kajam sa, chcel som, aby prišli Nemci. Myslel som si, že zavedú poriadok. Pane Bože, veď poriadok — poriadok musí byť, aby človek mohol byť živý, mal svoj chlieb vezdejší a služby Božie navštevovať mohol, či niekto tušil, že Nemci budú páliť ľudí vo vápne? Ak je to pravda, Pane Bože.

Kriste Ježišu, prečo sa ľudia so mnou nerozprávajú! Áno, bol som v garde, ale kto nebol? Aj dôstojný pán Wagner bol v garde, Tvoj služobník a človek bezúhonný. Museli sme i dnes musíme. Alebo sa mám dať zmárniť pre niekoľko neznámych ľudí?

A pokiaľ ide o ten nešťastlivý zoznam. Kriste Pane, Ty predsa musíš vedieť, že nie je pravda, ako by som ho bol zaniesol Nemcom! To je ohavné klamstvo! Našiel ho u nás ten poručík, čo bol ubytovaný v Evinej izbe, keď obsadili Bystricu. Našiel ho, sám ho našiel, medzi nejakými papiermi, ešte som ho presviedčal, že zoznam je zastaralý, ešte zo štyridsiateho roku... Kriste milostivý, ja som ten zoznam predsa nezostavoval sám...! Konečne, mohli sme tušiť, že všetkých odvlečú...? Oni sa vrátia, Pane Bože, daj, aby sa všetci zdraví vrátili. Ja za to nemôžem, že sa ten Hernecke bríľal v priečinku.

Prisahám pri všetkom, čo mi je sväté, že som sa ničím neprevinil, ničím. Všetko, čo som spravil, spravil som iba preto, aby bol pokoj. Chceme pokoj, Ježišu Kriste, prahneme po pokoji. Už nikdy nevstúpim do nijakej strany a do nijakej gardy, chcem pokojne žiť a vychovať z Evy dobrú a statočnú ženu pre dobrého a skromného človeka. Najlepšie nech je tiež obchodník, prevezme krám, aby mi už prestali vyčítať, že som arizoval. A ja sa vrátim do úradu. Bože drahý, či niekomu môže ublížiť úradníček, ako som ja? Nič nechcem. Chcem sa dožiť vnúčat.

Kriste Ježišu, Vykupiteľu náš, daj nám bez pohromy prežiť tieto časy. Tak alebo onak, ale už nech je po všetkom. Odpusť nám naše viny a odvráť od nás zlé.

Len pre toto, len pre toto som tomu Herneckovi povedal, že tí ľudia ustúpili ku Kališťu a k Búlam, ako mi to povedal Vagač. Len pre toto: aby som už nepočul výstrely a nevidel vojakov. Hernecke to iste už beztak vedel. Ale toľko sa vypytoval, Pane Bože, toľko sa vypytoval. Vyjedol nám celú komoru.

Ja nič nemám proti partizánom. Ty to vieš, Bože. Vidíš moju dušu a moja duša je bez nenávisti. Aj to sú ľudia a mnoho trpia. Ja viem, čo je utrpenie, vypracoval som sa z malých pomerov. Ale čo bude, ak zvíťazia?

Nemci hrešili proti Desatoru a zabíjali a Ty ich preto zatrať na večné časy, ak chceš. Ale sú korektní a kulantní, platia v hotovosti a lojálnym ľuďom nesiahajú na majetok. Kriste, ale tí druhí. . .

Aj oni sú ľudia.

Neprevinil som sa proti nim.

Ale oni sú hladní a otrhaní. A raz sa vrátia a budú chcieť byť ako my. Siahnu mi na obchod, siahnu mi na ženu, na všetko. I na Teba siahnu, Kriste Pane. Tvoje chrámy zboria, Tvoje oltáre zneuctia a Tvoje majetky na tejto zemi.

Kriste Pane, Ty by si to dovolil?!

Zatrať ich, Kriste Ježišu, Spasiteľu náš, pretože sú proti Tebe i proti nám. Znič ich, zahub ich, pošli na nich hlad a choroby a nedovoľ, aby sa vrátili a rozvrátili život a svet.

Staň sa vôľa Tvoja, Otče náš, ktorý si na nebesách.

Michal Kiššimon

NÁŠ PETER KARVAŠ

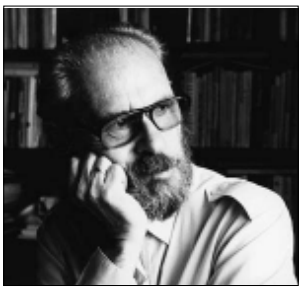

Spisovateľ a dramatik Peter Karvaš (nar. 25.4. 1920) bol banskobystrickým rodákom. V bohatom literárnom diele svoje rodisko nanajvýš pozoruhodne predstavil v širšom kontexte Slovenska, ba aj v medzinárodných súvislostiach.

Za všetky knižné diela spomeňme spomienkovú prózu V hniezde, ktorú vydal roku 1981. V nej autenticky priblížil atmosféru mesta v 20. a 30. rokoch minulého storočia. Autorov pozorovací talent priam fotograficky zachytil postavy i postavičky mesta, jeho ulice i námestia, ľudské okamihy i dejinné udalosti v ňom. Dielo si zaslúži, aby sa s ním zoznámil každý obyvateľ mesta a dozvedel sa tak, ako žili jeho predchodcovia. Získa tak neopakovateľné zážitky a dojmy, vzťah k mestu nadobudne plastickejšiu podobu.

Starý otec Petra Karvaša, maliar Dominik Skutecký, zanechal po sebe jedinečný objekt v podobe skvostnej rodinnej vily na Hornej ulici. Okrem pamätnej tabule maliarovi nesie Skuteckého vila aj pripomienku na jeho vnuka Petra Karvaša, ktorého 10. výročie úmrtia (28.11. 1999) si v tomto čase pripomíname. Ale nielen pri výročiach je Peter Karvaš prítomný v kultúrnom povedomí Banskobystričanov. Bábkové divadlo na Rázcestí má už dlhšie v repertoári inscenáciu Tajomstvo domu Skuteckých, študenti Akadémie umení zasa hrajú jeho divadelnú hru Bašta. Aj ŠVK – Literárne a hudobné múzeum pripravilo výstavu Karvašových divadelných plagátov.

Peter Karvaš sa za svojho života stal čestným občanom mesta Banská Bystrica. Toto ocenenie si veľmi cenil. Určite by ho však potešil predovšetkým trvalý záujem Banskobystričanov nielen o jeho dielo, ale kultúru a umenie vôbec.

PaedDr. Jana Borguľová

ĽUPČIANSKY PRVÝ PENICILÍN

Slovensko s výnimkou baníctva a snáď lesníctva bolo priemyselne zaostalou krajinou. Prvé farmaceutické podniky vznikajú až po roku 1918 a rýchlo zanikajú. Len pre porovnanie: už pred prvou svetovou vojnou v Nemecku, existovalo viac než 2000 samostatných farmaceutických firiem!

Pre Banskú Bystricu, presnejšie Slovenskú Ľupču, je dôležitý iný dátum. Je ním rok 1928, keď Alexander Fleming objavil účinky plesne s názvom Penicillium notatum. Účinky objavil, ale izolovať látku nedokázal. To sa podarilo až o 12 rokov neskôr H. Floreyovi, N. Heatlovi a E. Chainovi. Vo svetovej farmaceutickej histórii neexistuje veľa liečiv, ktoré by mali taký úspech ako penicilín. Spočiatku sa jeho cena šplhala do astronomických výšok a bol určený len pre vojenské účely. Bol považovaný za zázračný liek. Považoval sa za úplne neškodný, pretože ho organizmus dokázal bez zmien vyplaviť von. Táto jeho vlastnosť sa využívala tak, že sa zachytával moč pacientov, ktorí boli penicilínom liečení a opätovne sa z neho separoval. História nebýva vždy spravodlivá: A. Fleming zožal prakticky všetku slávu (dodnes sa považuje nespravodlivo za jeho jediného vynálezcu) i keď Nobelova cena za penicilín sa v roku 1945 ušla aj H. Floreyovi a E. Chainovi. Na N. Healta sa už nedostalo. Asi sa niet čomu čudovať, že ich cesty sa postupe rozišli a niektorí sa medzi sebou ani nerozprávali…

Fotografia z dobovej tlače dokumentuje prácu na novej továrni.

Vráťme sa však na naše územie. Československo bolo po vojne v zúfalej situácii, obyvateľstvo trpelo mnohými chorobami, ktoré mali často charakter epidémií. V Roztokách u Prahy s pomocou UNRRA začala vznikať prvá penicilínka. Už za jej výstavby sa vedelo, že jej kapacita nebude postačovať. Nástup komunistov k moci zmenil hospodársky systém a postupne skonfiškoval všetky továrne. UNRRA prestala krajine pomáhať. Po niekoľkých delimitáciách ostal na Slovensku len jeden národný podnik Slovakofarma Hlohovec s niekoľkými pobočnými závodmi.

V Československu vznikla zaujímavá situácia, pretože aj ministerstvo zdravotníctva chcelo ovládať lukratívny farmaceutický priemysel. Postupne s výraznou pomocou ministerstva obrany pretlačilo v Zákone č. 271/1949 Zb. výnimku. Prakticky okamžite bolo rozhodnuté o výstavbe nového národného podniku, ktorý sa mal nazývať Biotika. V skutočnosti sa jednalo o päť samostatných podnikov, z ktorých dva podniky s označením P2 a S2 mali byť novopostavené na Slovensku. N. p. Biotika sa tesne pred jeho vznikom premenoval na n. p. Biogena – zdôvodnením bolo, že názov Biotika bol ideologicky nevhodný. Rozhodnutie o výstavbe padlo začiatkom roku 1950.

Kde však postaviť novú penicilínku? Potrebný bol výdatný zdroj čistej vody, pracovnej sily a prístup surovín. Do rozhodovania tiež vstupovali vojensko-politické faktory. Nakoniec sa rozhodlo, že závod P2 bude stáť na Pohroní. Do úvahy prichádzalo päť lokalít: Zlatno pri Červenej Skale, Budča pri Zvolene, Neresnica pri Zvolene, Voznica pri Novej Bani a Slovenská Ľupča. Konali sa dva strategické prieskumy. Paradoxom je, že centrálne ale aj miestne slovenské úrady o farmaceutický podnik nejavili záujem, skôr naopak. Existovali myšlienky, že sa tu vybuduje údolná vodná nádrž s elektrárňou, továreň na ľan, ale aj cementáreň. Odpor slovenských inštitúcii bol značný, pretože otázky výstavby penicilínky musel riešiť až námestník predsedu vlády Dr. Jaromír Dolanský rozhodnutím predsedu vlády Antonína Zápotockého. Na mieste výstavby boli močariská, terén bol značne komplikovaný a musel byť zložito upravovaný. Vybudovať sa musela železničná vlečka, cesty, prívod vody z Hrona aj záložné zdroje. V neskoršom období komunistickej propagandy sa tvrdilo, že podniky vznikli na základe veľkolepého plánu industrializácie Slovenska. Faktom zostáva, že v pôvodnom programe vôbec neboli a dostali sa tam až dodatočne v čase, keď už boli podniky vo výstavbe.

Výstavba sa od začiatku stretávala s veľkými problémami, prakticky neexistovali stavebné plány, dodávky niektorých kľúčových zariadení viazli, s ruskou stranou sa jednalo cez množstvo medzičlánkov a neexistovali nijaké záruky dodržania termínov. Ani pracovná morálka nebola dostatočná, prácu brzdila vysoká neospravedlnená absencia a neskutočné plytvanie. V rokoch 1951 – 1953 sa pracovalo iba na projektoch, ktoré bezprostredne s výrobou nesúviseli. Plnenie investičného zámeru bolo nedostatočné (v roku 1951 iba na 37 %, 1952 na 84 % a v roku 1953 na 55%). Celú situáciu dokumentuje aj jedna biotická legenda: Na izoláciu penicilínu bol kľúčovým zariadením extraktor, ktorý sme však nemali. Legenda hovorí o tom, že Československo využilo krajné riešenie - mafiu na ukradnutie jedného extraktora typu Podbielniak, podľa ktorého boli konštruované naše, typu Vodan. Do akej miery je táto legenda pravdivá, bude už asi problém zistiť, ale v niektorých archívnych materiáloch Ministerstva zdravotníctva sa skutočne hovorí o „akcii Podbielniak"… Do Biotiky sa nakoniec dostali iba Vodany.

Vzhľadom na organizačné problémy bol pôvodný n. p. Biogena rozdelený: z podniku S2 vznikol n. p. Imuna Šarišské Michaľany a z podniku P2 n. p. Biotika Slovenská Ľupča. Stalo sa tak 1. 1. 1953. Biotika bola stále vo výstavbe. Stavala sa budova výrobne s označením P2, administratívne budovy a energoblok. Dostavba fermentačnej časti bola ukončená koncom roka 1955, prevádzka na prvom fermentačnom tanku skutočne začala 19. decembra 1955 a to aj napriek nedostavanému energobloku. Paru vyrábali staré vyradené lokomotívy.

Prvá pokusná šarža výroby G-Penicilínu sa uskutočnila v 50 m^3 fermentačnom tanku. Takýto veľký objem nebol ešte ani raz použitý. V skúšobnej fermentačnej šarži bola dosiahnutá výťažnosť 1450 j/ml. Pokus dopadol úspešne, aj keď musel byť kanalizovaný, nakoľko ho nebolo možné spracovať pre nedokončenú izoláciu. Problémy sa postupne podarilo zvládnuť, podnik sa dostaval a začal sa rozširovať. Prvého riaditeľa Ing. E. Malíka, ktorý mal na starosti najmä výstavbu, nahradil Ing. Jozef Palkostka. Ďalšia pokusná šarža s kmeňom Nový hybrid sa uskutočnila 11. apríla 1956. Dosiahla výťažnosť 1442 j/ml. Táto šarža už bola spracovaná do poloproduktu NEP-soli penicilínu G a následne je z nej vyrobený približne 1 kg Prokain-penicilínu. Bol to prvý slovenský penicilín.

Tento úspech predznamenal zlatý vek podniku. Z Biotiky sa postupne stal najvýznamnejší farmaceutický podnik v bývalom Československu a jeden z najvýznamnejších exportérov.

Ale to už je iný príbeh.

Richard R. Senček

Priatelia dejín farmácie!

Zachráňme našu históriu!

Všetci, ktorí sa zaujímate o dejiny farmácie a farmaceutického priemyslu, všetci, ktorí viete pomôcť informáciami, fotografiami, dokumentmi, starými škatuľkami, vlastnými spomienkami a čímkoľvek iným o lekárňach, lekárnikoch, liekoch, ale aj farmaceutických podnikoch – dajte o sebe vedieť! Snažíme sa sústrediť historický materiál a spomienky tých, ktorí ste v odbore pracovali. Ak máte ochotu podeliť sa, kontaktuje nás.

PhDr. RNDr. Richard R. Senček, PhD.
29. augusta 6/1606

dejiny.farmacie@gmail.com

LESNÍCKY NÁUČNÝ CHODNÍK JOZEFA DEKRETA MATEJOVIE

Tento obojsmerný lesnícky náučný chodník (LNCH) v dĺžke 9,5 km začína pri pamätníku Jozefa Dekreta Matejovie v Dolnom Jelenci, prechádza cez Horný Jelenec, Valentovú, Rybô, Kohútovú, a ďalej popod Majerovu skalu až do Starých Hôr, kde končí. Na 14 zastávkach prostredníctvom informačných panelov ponúka návštevníkom mnoho lesníckych, historických, technických a kultúrnych zaujímavostí, ktoré sa nachádzajú na trase.

Nie náhodou LNCH nesie meno Jozefa Dekreta Matejovie, najuznávanejšieho lesníckeho priekopníka na prelome 18. a 19. storočia, ktorý svojimi progresívnymi metódami zachránil baníckou a hutníckou činnosťou zdevastované lesy. V okolí Starých Hôr lesmajster J. D. Matejovie v r. 1809–1837 s veľkým úsilím zalesnil 3.942 ha roztrúsených holín a rúbanísk. Výrazom pocty tomuto významnému lesníkovi je pamätník s reliéfom na brale v Dolnom Jelenci, pochádzajúci z r. 1913, pri ktorom LNCH začína.

Neďaleko pamätníka pri údolnej vodnej nádrži sú na paneli informácie o dômyselnom vodnom energetickom systéme Motyčky – Dolný Jelenec, ktorý vznikol v rokoch 1923–1926. Dve hydroelektrárne majú výkon asi 1 MW elektrickej energie. Zaujímavosťou je, že 3. plánovaný stupeň v Uľanke nebol realizovaný.

Ďalší panel varuje pred lesnými požiarmi s poukázaním na požiar, ktorý dňa 15.4. 2007 zasiahol náprotivný strmý, bralnatý svah v lokalite Kolomaznička. Poškodené bolo 15 lesných porastov na ploche 120,22 ha so škodou 6,87 miliónov Sk, pričom samotné náklady na hasenie sa vyšplhali na 5,8 miliónov Sk. Plocha požiariska bude slúžiť na sledovanie obnovy lesného ekosystému prírodnými procesmi.

Foto zo slávnostného otvorenia lesníckeho náučného chodníka.

Zastávka pri pomníku „Mor ho !“ pripomína udalosti z obdobia SNP, kedy účastníci povstania v Starohorskej doline vyvíjali bojovú a diverznú činnosť v rámci „Partizánskej republiky“.

V Hornojelenskej doline je možnosť uvidieť dodnes zachovanú výdrevu dna bystriny a viac priečnych objektov, ktoré boli realizované na základe projektu Prof. Ing. Dr. Leo Skatulu (1889 –1974) v r. 1926 –1927. Bola to najstaršia úprava horskej bystriny na území Slovenska, ktorá vynikajúco zapadla do okolitého prostredia.

Panel na zastávke v Hornom Jelenci pojednáva o histórii osídlenia Starohorskej doliny, v ktorej vznikali banícke, uhliarske a lesnícke osady. Dodnes sa v niektorých zachovali zvyšky charakteristických stavieb.

Zaujímavá je odbočka do dolinky Chytrô, cez ktorú viedla stredoveká vozová cesta z Pohronia do Liptova. Náročný, strmý úsek tejto cesty povozníci prekonávali pripriahaním záprahov a vyťahovaním povozu za pomoci rumpálu. Pozostatky skalného záseku s miestom osadenia rumpálu sú dodnes znateľné.

V skalnej úžine pred osadou Rybô sa odohrávala jedna zo scén vojnového filmu Paľa Bielika „Vlčie diery“, v ktorom stvárnil jednu z postáv majster Ladislav Chudík, a preto túto udalosť pripomína aj cementový odtlačok jeho dlane pri informačnom paneli.

Osada Rybô sa dostala do povedomia verejnosti lavínovou katastrofou, ku ktorej došlo dňa 6.2. 1924. Lavína z Krížnej vtedy zmietla hornú časť tejto osady a v objatí bielej smrti zahynulo jej 18 obyvateľov. Na ich pamiatku postavili v stráni kríž s pamätníkom.

Trasa pokračuje cez génovú základňu smrekovca opadavého v lokalite Kohútová. Nachádza sa tu „Chránený areál Dekretove porasty“, v ktorom staré, hrubé a kvalitné kmene smrekovcov opadavých svedčia o niekdajších Dekretových výsadbách. Dnes sú tieto stromy určené na zber semena pre reprodukciu budúcich kvalitných jedincov tejto dreviny.

LNCH je situovaný na území Národného parku (NP) Veľká Fatra, a preto panely na ďalších zastávkach prinášajú informácie o prírodných hodnotách tohto NP, ktorý bol vyhlásený v r. 2002 (od r. 1974 to bola chránená krajinná oblasť), na ochranu zachovalých horských ekosystémov, vzácnej a ohrozenej flóry a fauny. Svojou rozlohou 40.371,34 ha (ochranné pásmo 26.132,58 ha) zaberá prevažnú časť Veľkej Fatry, ktorá je jedným z najväčších pohorí Slovenska a patrí do súvislej európskej sústavy chránených území.

Prvý a posledný informačný panel obsahuje základné údaje o Odštepnom závode Slovenská Ľupča v rámci š. p. Lesy SR B. Bystrica, ktorý je zriaďovateľom tohto LNCH. V budúcnosti sa predpokladá vytvoriť ďalšiu vetvu LNCH, a to od pamätníka J. Dekreta Matejovie v Dolnom Jelenci cez Dolnojelenskú dolinu do lokality Izbica neďaleko Jelenskej skaly, kde by mal križovať trasu Historického špaňodolinského banského vodovodu a pokračovať ďalej s využitím starých banských ciest až do obce Baláže.

Július Burkovský

Na skusoch v Nemecku *alebo*
Žiť, pracovať a oddychovať tam, kde príroda je zážitkom

V dňoch 15. – 19.9. 2009 Občianske združenie Banskobystrický geopark organizovalo študijnú cestu do nemeckého geoparku Vulkaneifel. Cieľom bolo získať informácie o činnosti jedného z prvých zakladajúcich členov európskych geoparkov. Cesty sa zúčastnili zástupcovia verejného i súkromného sektoru regiónu mesta Banská Bystrica.

Geopark Vulkaneifel si zvolil motto svojej činnosti – Žiť, pracovať a oddychovať tam kde príroda je zážitkom. Medzi svoje priority zaradili:

- bezpečnosť pre život v obciach
- získavanie energie z dreva
- podporu stredných podnikateľov
- zamedzenie odchodu mladých ľudí z územia
- zachovanie pôvodnej architektúry, kultúry a tradícií
- podporu záujmových združení

Do rozvoja geoturizmu v území trikrát väčšom ako územie BBGMP investovali v minulých rokoch viac ako 14 miliónov eur. Vybudovali náučné chodníky, cyklotrasy v dĺžke 480 km i 5 geomúzeí. A výsledok ?

Ročná návštevnosť	80 000 turistov
Počet prenocovaní	470 000
Celkový ročný príjem z turistiky	70 miliónov eur !

Všetci účastníci tejto študijnej cesty sa zhodli na konštatovaní, že územie Banskobystrického geoparku je oveľa dynamickejšie a zaujímavejšie pre návštevníkov. Bohatšie nielen o prírodné krásy ale aj o historicko kultúrne pamiatky.

Ak teraz investujeme, za pomoci prostriedkov Európskej únie, do rozvoja projektu Banskobystrického geoparku, pojem trvalo udržateľného rozvoja neostane len prázdnym heslom.

Pavel Gender

BYSTRICKÝ PERMON

Vydáva: BYSTRICIENSIS - Združenie cestovného ruchu, **Vychádza štvrťročne.** Šéfredaktor**: Ing. Pavel Gender.** Zodpovedná redaktorka**: PaedDr. Slavomíra Očenášová-Štrbová, PhD.,** Redakčná rada**: Ján Baláž, doc. PhDr. Jolana Darulová, CSc., PhDr. Igor Graus, prof. PhDr. Pavol Martuliak, CSc., Mgr. Jozef Ďuriančik, PaedDr. Dušan Jarina, Igor Chromek, Ján Vicen, Milan Žuffa-Ellek, Ing. Július Burkovský, PhDr.Vladimír Sklenka, Mgr. Eva Furdíková,** Grafická úprava**: PaedDr. Dušan Jarina,** Adresa redakcie: **Ing. Pavel Gender, Horná 48, 974 01 Banská Bystrica,** e-mailový kontakt**: gender@pobox.sk, nasudj@gmail.com,** Tlač**: Rt – Svetlík Štefan, Slovenská Ľupča,** Registr. číslo: **OÚ-OPT-1/2003. Elektronickú podobu nájdete: www.banskabystrica.sk** v podadresári kultúra a **www.permon.eu**